

บทที่ ๓

การปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระพุทธสาวกในครั้งพุทธกาล

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาการปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระพุทธสาวกในสมัยครั้งพุทธกาล ซึ่งการปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระมหาสาวกมีลักษณะของการถือปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไปตามจริตนิสัยและสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยในการถือข้อปฏิบัตินั้นๆ เช่น การถืออยู่ป่าเป็นวัตร มีพระอนรุทธเถระและพระเรวตขทรวินัยเถระ เป็นต้น จากการถือปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระมหาสาวกทั้ง ๒ องค์ ทำให้ท่านเหล่านั้นได้รับความสงบกาย สงบใจ ไม่มีความวุ่นวาย จึงเป็นผลให้ท่านเหล่านั้นได้บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา ซึ่งจากการศึกษาวิจัยสามารถที่จะทำการแบ่งการปฏิบัติธุดงค์วัตรออกเป็น ๔ กลุ่ม ตามจำนวนข้อที่พระมหาสาวกถือปฏิบัติกัน อันได้แก่ ปฏิบัติธุดงค์เพียงหนึ่งข้อ ปฏิบัติธุดงค์สองข้อ ปฏิบัติธุดงค์สามข้อและปฏิบัติธุดงค์ทั้งสิบสามข้อ ซึ่งรายละเอียดของเนื้อหาจะมีดังต่อไปนี้

๓.๑ การปฏิบัติธุดงค์วัตรหนึ่งข้อ

พระมหาสาวกที่ปฏิบัติตามธุดงค์วัตรเพียงหนึ่งข้อ คือ การอยู่ป่าช้าเป็นวัตร ในสมัยครั้งพุทธกาลมีปรากฏอยู่ด้วยกันสามองค์ ได้แก่ พระอัญญาโกณฑัญญะเถระ พระอนรุทธเถระและพระเรวตขทรวินัยเถระ ผู้วิจัยจึงได้ทำการแบ่งการศึกษาในรายละเอียดออกเป็นประวัติของพระสาวก และวิธีการปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระสาวกในการปฏิบัติธุดงค์วัตรข้อนั้นๆ ซึ่งรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

๓.๑.๑ พระอัญญาโกณฑัญญะ

๑) ประวัติ

ปฐมสาวก พระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา เอตทัคคะในด้านรัตติกาล (ผู้รู้ราตรียาวนาน) ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นบุตรพราหมณ์มหาศาล ในบ้านพราหมณ์ชื่อว่า โทณวัตตु ซึ่งไม่ห่างไกลจากกรุงกบิลพัสดุ์ เดิมเรียกชื่อว่า โกณฑัญญะ เมื่อเจริญวัยแล้วได้เข้าศึกษาเล่าเรียนจบไตรเพทและรู้ลักษณะมนต์ คือตำราทายลักษณะ^๑ โกณฑัญญะพราหมณ์เป็นหนึ่งในบรรดาพราหมณ์ ๘ คนที่ทำนายพระลักษณะของ พระมหาบุรุษ ตามประวัติกล่าวว่า หลังจากพระมหาบุรุษประสูติได้ ๕ วัน พระราชบิดาได้เชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คน มาบริโภคมถดาหารในพระราชวัง ในพระราชพิธีทำนายพระลักษณะขนานพระนามตามราชประเพณี จากนั้นได้คัดเลือกพราหมณ์ ๘ คนจากพราหมณ์ทั้งหมดนั้น โกณฑัญญะเป็นหนึ่งใน ๘ คนนั้น และเป็นผู้มีอายุน้อยที่สุดด้วย

^๑ คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, วิชา อนุพุทธประวัติ ๔๐ องค์ ฉบับมาตรฐาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๓๕), หน้า ๓.

พราหมณ์ ๗ คน หลังจากตรวจดูพระลักษณะของพระราชกุมารแล้ว ได้ทำนายไว้เป็น ๒ แนวทาง ได้แก่ ถ้าอยู่ครองฆราวาสจักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิและถ้าออกผนวชจักได้ตรัสรู้เป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศาสดาเอกในโลก ส่วนโกณฑัญญพราหมณ์ทำนายว่าพระกุมารจักเสด็จออก ผนวชและได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศาสดาเอกในโลกแน่นอน^๒ ครั้นกาลเวลาล่วงเลย มาถึง ๒๙ ปี เจ้าชายสิทธัตถะ เสด็จออกบรรพชาโกณฑัญญพราหมณ์ทราบข่าวก็ดีใจ เพราะตรงกับคำ ทำนายของตน จึงรีบไปชวนบุตรของพราหมณ์ทั้ง ๗ คนที่ร่วมทำนายด้วยกัน บุตรพราหมณ์เหล่านั้น ยอมออกบวชเพียง ๔ คน คือ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ โกณฑัญญะจึงพามาณพทั้ง ๔ คนพร้อมทั้งตนด้วยรวม ๕ ได้นามบัญญัติว่า ปัญจวัคคีย์ ออกบวชสืบเสาะติดตามถามหาพระมหาบุรุษ ไปตามสถานที่ต่างๆจนมาพบพระองค์กำลังบำเพ็ญความเพียรอยู่ที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม

พระมหาบุรุษทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาอย่างอุกฤษฏ์เป็นเวลาถึง ๖ ปี ก็ยังไม่ได้บรรลุ พระ โพธิญาณจึงทรงหันมาบำเพ็ญเพียรทางจิต เลิกอดอาหารกลับมาเสวยตามเดิม เพื่อบำรุงพระวรกายให้ แข็งแรง ปัญจวัคคีย์จึงพากันหลีกหนีไปเพราะเลื่อมใสในการปฏิบัติแบบทรมานร่างกาย ครั้นพระ โพธิสัตว์ ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พระองค์ทรงประกาศพระสัพพัญญุตญาณแก่เหล่า ปัญจวัคคีย์ โดยตรัสพระธรรมจักรกัปปวัตนสูตร เป็นปฐมเทศนา ซึ่งเนื้อความในพระธรรมเทศนานี้พระ พุทธองค์ทรงดำนิพนธ์ทางปฏิบัติอันไร้ประโยชน์ ๒ ทาง ที่บรรพชิตไม่ควรเสพ คือ กามสุขัลลิกานุโยค การปฏิบัติที่ย่อหย่อนเกินไปและอัตตกลิณณานุโยค การปฏิบัติตนให้ได้รับความลำบาก พระองค์ตรัส ชี้แนะวิธีปฏิบัติแบบ มัชฌิมาปฏิปทา คือ การปฏิบัติแบบกลางๆ ไม่ย่อหย่อนเกินไปและไม่ตึงเกินไป ดำเนินตามทางสายกลาง ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เรียกว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค คือทางอัน ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ^๓

เมื่อจบพระธรรมเทศนา ธรรมจักขุ คือดวงตาเห็นธรรมอันปราศจากธุลีมลทิน เกิดขึ้นแก่ โกณฑัญญะว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา พระองค์ทรงทราบว่า โกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม เป็นพระโสดาบันบุคคลในพระพุทธศาสนาแล้ว จึงเปล่งอุทานด้วยความพอพระทัยด้วยพระคำรัสว่า อญญาสิ วต โภ โกณฑทญญโธ อญญาสิ วต โภ โกณฑทญญโธ ซึ่งแปลว่า โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ ด้วยพระคำรัสนี้ คำว่า อัญญา จึงเป็นคำนำหน้าชื่อของท่านโกณฑัญญะ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา จนเป็นที่รู้ทั่วกันว่า พระอัญญาโกณฑัญญะ

ต่อจากนั้นท่านได้กราบทูลขออุปสมบท พระพุทธองค์ประทานการอุปสมบทให้ด้วยพระ คำรัสว่า เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์

^๒ คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเสียง, **นักธรรมชั้นโท รวมทุกวิชา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๔๗), หน้า ๓๓๐.

^๓ พระครูกล้วยานาสีทวิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กลยาณธมโม), **เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๗-๘.

โดยชอบเกิด ด้วยพระวาจาเพียงเท่านั้น โภณทัณฺเณก็สำเร็จเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นพระสงฆ์รูปแรกในโลก และการอุปสมบทด้วยวิธีนี้เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา หลังจากนั้นต่อมา พระพุทธเจ้าจึงตรัสแสดงธรรมเทศนา อนัตตลักขณสูตร คือสูตรที่แสดงลักษณะแห่งเบญจขันธ์ว่าเป็นอนัตตาความไม่มีตัวตนโปรดพระปัญจวัคคีย์ เมื่อจบพระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุพระอรหัตผล เป็นพระอเสขบุคคลด้วยกันทั้งหมด^๔

๒) วิธีการปฏิบัติธุดงค์

ในบั้นปลายชีวิตพระอัญญาโกณทัณฺเณเถระซึ่งเป็นพระเถระผู้เฒ่า ไม่ชอบคลุกคลีด้วยหมู่คณะ มักปลีกเร้นไปอยู่ในสถานที่อันสงบบิเวศตามลำพัง ช่วง ๑๒ ปีก่อนที่จะละสังขารเข้าสู่พระนิพพาน ท่านได้กราบทูลลาพระบรมศาสดาไปจำพรรษา ณ ป่าหิมพานต์ตามลำพัง ซึ่งนอกจากปรารภความสงบสงัดวิเวกแล้วท่านยังมีเหตุผลอันน่ายกย่องอีก ๓ ประการ ได้แก่^๕

๑) ด้วยไม่ประสงค์จะให้พระอัครสาวกทั้งสอง คือ พระสารีบุตรเถระ อัครสาวกเบื้องขวา และพระมหาโมคคัลลานเถระ อัครสาวกเบื้องซ้าย ผู้เป็นกำลังสำคัญในการแบ่งเบาภาระของพระพุทธองค์ในกิจการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ต้องมัวมาแสดงความเคารพนอบน้อมต่อพระเถระผู้เฒ่าชราอย่างท่าน ซึ่งสังขารนี้วันจะร่วงโรยและใกล้แตกดับเข้าไปทุกขณะ

๒) ในฐานะปฐมสาวกหรือภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนาซึ่งได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาเป็นเอตทัคคะด้านรัตติกัญญ ทำให้มีผู้เคารพนับถือไปมาหาสู่เยี่ยงเยียนท่านมิได้ขาดทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ เป็นเหตุให้ไม่ค่อยมีเวลาปฏิบัติธรรมเพราะต้องคอยต้อนรับขับสู้ ได้รับความเหน็ดเหนื่อยเป็นอย่างมาก จึงเห็นว่าการจำพรรษา ณ ฝั่งสระโบกขรณีชื่อนันทันต์ในป่าหิมพานต์อันสงบบิเวศเป็นสถานที่เหมาะสมกับท่าน

๓) ด้วยเบื่อหน่ายในความต้อร้นของพระภิกษุสงฆ์รุ่นหลังๆ ที่มักจะประพฤติดิปฏิบัติตนออกสู่นอกทาง อันเป็นหนทางห่างไกลจากการบรรลุมรรคผลนิพพาน

มีอยู่วันหนึ่ง ท่านพระโกณทัณฺเณเถระได้เห็นภิกษุรูปหนึ่งซึ่งเป็นสัทธินิหิตของท่านเป็นผู้เกียจคร้าน มีความเพียรทรมาน มีใจฟุ้งซ่าน มักใหญ่ใฝ่สูง เพราะการคบหาด้วยมิตรชั่วช้า จึงไปยังที่นั่นด้วยฤทธิ์ แล้วตักเตือนว่า ท่านอย่าทำอย่างนี้ต่อไป ขอท่านจงละมิตรชั่วช้าเสียแล้วคบหากัลยาณมิตรทำสมณธรรมเถิด ภิกษุนั้นไม่เชื่อฟังคำของท่าน ท่านจึงเกิดความสลดใจ เมื่อจะติเตียนข้อปฏิบัติอันผิด และสรรเสริญการปฏิบัติชอบและการอยู่สงัด ด้วยถ้อยคำอันเป็นบุคลาธิษฐาน จึงได้ภาวนิตถาคณนี้ใจความว่า

^๔ พระครูกล้วยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กัลยาณธมโม), *เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา*, หน้า ๘-๙.

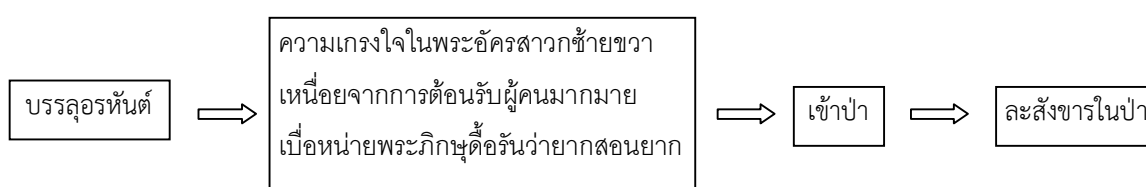
^๕ ธนากิต, *เอตทัคคะผู้เป็นเลิศด้านต่างๆในพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น,

“ภิกษุผู้มีใจฟุ้งซ่าน กลับกลอก คบหาแต่มิตรที่เลวทราม ถูกคลื่นซัดให้จมอยู่ในห้วงน้ำ คือ สงสาร ส่วนภิกษุผู้มีใจไม่ฟุ้งซ่าน ไม่กลับกลอกมีปัญญารักษาตัวรอด สำรวมอินทรีย์ คบหากัลยาณมิตร เป็นนักปราชญ์ทั้งทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ นครชนผู้ชอบมม มีตัวสะพรั่งไปด้วยเส้นเอ็นดังเถาหญ้าฉาง เป็นผู้รู้จักประมาณในข้าวและน้ำ มีใจไม่ย่อท้อ ถูกเหือบ ยุงทั้งหลายกัดอยู่ในป่าใหญ่ ย่อมเป็นผู้มีสติอดกลั้น ได้อยู่ในป่านั้นเหมือนช้างที่อดทนต่อศาสตราวุธในยุทธสงครามฉะนั้น เราไม่ยินดี ความตาย ไม่เพลิดเพลिनความเป็นอยู่ เรารอเวลาตาย เหมือนลูกจ้างรอให้หมดเวลาทำงาน ฉะนั้น เราไม่ยินดีความตาย ไม่เพลิดเพลिनความเป็นอยู่ แต่เรามีสติสัมปชัญญะรอเวลาตาย พระ ศาสตราเราได้คุ้นเคยแล้ว เราทำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเสร็จแล้ว ปลงภาระอันหนักลงแล้ว ถอนตัณหาเครื่องนำไปสู่ภพขึ้นแล้ว ได้บรรลุถึงประโยชน์ที่กุลบุตรทั้งหลายออกบวชเป็น บรรพชิตต้องการแล้ว เพราะฉะนั้น จะมีประโยชน์อะไรด้วยสัทธิวิหาริก ผู้ว่ายากแก่เรา”^๖

พระอัญญาโกณฑัญญะระปฏิบัติธรรมจำพรรษา ณ ป่าหิมพานต์ เป็นเวลานานถึง ๑๒ ปี เมื่อพิจารณาอายุเห็นว่าใกล้ถึงกาลแตกดับแห่งสังขารจึงเข้าเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อกราบทูลลา นิพพาน แล้วเดินทางกลับไปละสังขาร ณ บรรณศาลาที่พักริมสระมณฑาทิโนโปกขรณิ ในป่าฉันทันตวัน (เป็นที่ อยู่ของหมู่ช้างฉัททันต์) ป่าหิมพานต์ สมเด็จพระบรมศาสดาพร้อมด้วยเหล่าภิกษุสาวกจำนวนมากได้ ตามเสด็จไปกระทำปาณกิจศพให้แก่ท่าน ซึ่งมีเกร็ดเสริมเล่าไว้ว่า ในวันเผาศพของท่านนั้นมีสัตว์ป่า มาชุมนุมไว้อาลัยกันอย่างเนืองแน่น^๗

แผนภาพแสดงการปฏิบัติตรงควัตรหนึ่งข้อของพระอัญญาโกณฑัญญะ

แผนภาพที่ ๓.๑ การปฏิบัติตรงควัตรของพระอัญญาโกณฑัญญะ

จากการศึกษาประวัติของพระอัญญาโกณฑัญญะท่านเป็นพระภิกษุรูปแรกใน พระพุทธศาสนาและยังเป็นหนึ่งในปัญจวัคคีย์ เมื่อบวชแล้วท่านได้ฟังธรรมเทศนา อนัตตลักขณสูตร คือสูตรที่แสดงลักษณะแห่งเบญจขันธ์ว่าเป็นอนัตตาความไม่มีตัวตน จบลงท่านพระเถระก็ได้บรรล อรหัตต์ พระอัญญาโกณฑัญญะเป็นพระเถระผู้เฒ่า ไม่ชอบคลุกคลีด้วยหมู่คณะ มักปลีกเร้นไปอยู่

^๖ ชุ. เถร. (ไทย) ๒๖/๓๘๓/๓๑๖.

^๗ ธนากิต, เอตทัคคะผู้เป็นเลิศด้านต่างๆในพระพุทธศาสนา, หน้า ๓๔.

ในสถานที่อันสงบวิเวกในป่าตามลำพัง เป็นเวลานาน ทั้งนี้เนื่องมาจากท่านเบื่อหน่ายกับพระภิกษุรุ่น
ใหม่เป็นคนที่อยากสอนอยากทำงาไถมรรคผลนิพพาน และไม่มีเวลาในการปฏิบัติธรรม ท่านจึงเข้าไป
อยู่ในป่า ซึ่งก็คือการถือการอยู่ป่าเป็นวัตรในธุดงค์วัตร ๑๓ นั้นเอง

๓.๑.๒ พระอนุรุธเถระ

๑) ประวัติ

พระอนุรุธเถระ เอตทัคคะในด้านผู้มีทิพยจักขุญาณ (ตาทิพย์) เป็นพระโอรสของ พระ
เจ้าอมิตโธนะ พระอนุชาของพระเจ้าสุทโธทนะ กษัตริย์แห่งราชสกุลศากยวงศ์ มีพระนามเดิมว่า
เจ้าชายอนุรุธะ มีพระเชษฐา (พี่ชาย) พระนามว่า เจ้าชายมหานามะ และมีพระกนิษฐภคินี (น้องสาว)
พระนามว่า เจ้าหญิงโรหิณี ทั้ง ๓ จึงเป็นพระญาติของเจ้าชายสิทธัตถะ ซึ่งในเวลาต่อมาคือสมเด็จพระ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า^๘

หลังจากที่เสด็จมาแสดงธรรมโปรดเหล่าศากยวงศ์พอสมควรแล้วพระบรม
ศาสดาจึงเสด็จไปประทับ ณ อนุปิยัมพวัน ของเหล่ามัลลกษัตริย์ แคว้นมัลละ เจ้าชายมหานามะได้
ปรึกษากับเจ้าชายอนุรุธะในเรื่องที่ควรจะมีผู้หนึ่งออกบวชตามเสด็จ^๙ ซึ่งมีใจความเนื้อหา ดังนี้

“น้องจะบรรพชาเองหรือจะให้พี่บรรพชาก็ได้ จงเลือกตามความสมัครใจ เจ้าชายมหานามะ
กล่าวกับ พระอนุชา เสด็จพี่ ที่เรียกว่าการบรรพชานั้นเป็นเช่นไร ต้องทำอะไรบ้าง เจ้าชายอนุรุธ
ทูลถาม บรรพชา คือการปลงพระเกศา (ผม) และพระมัสสุ (หนวด) นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ (ผ้าที่
ย้อมด้วยน้ำฝาด) บรรพหมเหือพื้นดินหรือบนเครื่องลาดด้วยไม้ ห้ามบรรพหมบนพื้นดินอันซึ่งยึด
ด้วยนุ่นอันอ่อนนุ่ม อีกทั้งต้องศึกษาพระธรรมวินัย และบิณฑบาตเลี้ยงชีพตามกิจของสมณะ
หากต้องลำบากยากเข็ญถึงเพียงนี้ ขอให้เจ้าพี่บรรพชาเถิด เนื่องจากไม่เคยตรากตรำลำบาก
เจ้าชายอนุรุธะจึงไม่ยินดีในการดำเนินชีวิตแบบนักบวช เช่นนั้นน้องจงอยู่ครองเรือน และหมั่น
ศึกษากิจการงานทั้งหลายสำหรับฆราวาส ถ้ากิจการงานที่เสด็จพี่กล่าวหมายถึงนั้นคืออะไร ต้อง
ทำอย่างไรบ้างเจ้าพี่”^{๑๐}

เหตุที่เจ้าชายอนุรุธะไม่รู้เกี่ยวกับกิจการงานทั้งหลายของฆราวาสหรือผู้ครองเรือนเลย
เนื่องมาจากเป็นพระโอรสองค์เล็ก จึงได้รับการทะนุถนอมเอาใจจากพระบิดาพระมารดาและพระ
ประยูรญาติ ทำให้ไม่เคยได้รับความลำบาก แม้แต่คำว่า ไม่มี พระองค์ก็ไม่ได้ยินหรือรู้จัก ดังมี
เกร็ดประวัติเล่าไว้ดังนี้

วันหนึ่ง เจ้าชายอนุรุธและพระสหาย ชวนกันเล่นตีกอล์ฟ โดยผู้แพ้ต้องเป็นฝ่ายนำขนมมา
เลี้ยงเพื่อน เจ้าชายอนุรุธแพ้ถึง ๓ ครั้ง แต่ทุกครั้งก็สั่งให้คนรับใช้ไปขอขนมจากพระมารดา จนครั้งที่

^๘ พระครูกล้วยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กल्याณธมโม), เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา, หน้า ๒๘.

^๙ ธนิกิต, เอตทัคคะผู้เป็นเลิศด้านต่างๆในพระพุทธศาสนา, หน้า ๙๖-๙๗.

^{๑๐} พระครูกล้วยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กल्याณธมโม), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘-๖๙.

๔ เมื่อแพ้อีกและพระมารดาบอกกับคนรับใช้ว่า “ขนมไม่มี” เจ้าชายเข้าใจว่าเป็นชื่อขนมเพราะไม่เคยได้รู้จักคำว่าไม่มี จึงตรัสกับคนรับใช้ว่า “ก็ขนมไม่มีนั่นแหละไปขอพระมารดามาเถอะ” พระมารดาปรารถนาจะสอนให้พระโอรสองค์น้อยทราบความหมายของคำว่าไม่มี จึงนำถาดทองคำเปล่ามาทำความสะอาดแล้วปิดฝาด้วยถาดทองคำอีกใบหนึ่ง ส่งให้คนรับใช้นำไปถวาย แต่ระหว่างทางเทวดาผู้สิงสถิต ณ ชุ่มประตูละลักว่าในอดีตชาติเจ้าชายอนรุทธะเคยเกิดเป็นคนเขี้ยวใจมีความเป็นอยู่แรงแค้น ครึ่งเมื่อได้พบพระปัจเจกพุทธเจ้า จึงยอมสละอาหารของตนในมือนั้นเพื่อนำไปถวายใส่บาตรและอธิษฐานว่าเมื่อเกิดชาติใหม่ขอให้พ้นความลำบากยากจน อย่าพบกับความทุกข์ยากและคำว่า “ไม่มี” ด้วยเหตุนี้เทวดาตนนั้นจึงเนรมิตให้เกิดขนมทิพย์เต็มถาด เมื่อเจ้าชายอนรุทธะลองเสวยรู้สึกพอใจในความโอชะรส จึงกลับไปตักพ้อพระมารดา ว่า “เมื่อก่อนท่านไม่รักลูกใช้ไหม เพิ่งจะมารักในวันนี้เอง เหตุใดจึงกล่าวเช่นนั้นล่ะ พระมารดาตรัส ด้วยความแปลกพระทัย ก็เมื่อก่อนพระมารดาไม่เคยประทานขนมไม่มี ให้ลูกเลย ต่อแต่นี้ไปขอให้ประทานเฉพาะขนมไม่มีเท่านั้น ขนมอื่นลูกไม่ปรารถนาจะเสวยเลย”

พระมารดาทราบเหตุการณ์ในครั้งนี้เกิดจากผลบุญในอดีตชาติของพระโอรสที่สั่งสมไว้ นับแต่นั้นมาเมื่อเจ้าชายอนรุทธะประสงค์จะเสวย ขนมไม่มี เพียงนำถาดทองคำเปล่าส่งให้คนรับใช้นำไปถวาย ครึ่งพระโอรสเปิดออกก็จะปรากฏขนมไม่มีเต็มถาดทองคำทุกครั้ง ด้วยเหตุนี้เจ้าชายอนรุทธะจึงไม่รู้กิจการของ ผู้ครองเรือนต้องปฏิบัติเช่นไรบ้าง

เมื่อถูกทูลถามว่าผู้ครองเรือนมีกิจอะไรต้องทำบ้าง เจ้าชายมหานามะจึงตรัสอธิบายเพื่อให้พระอนุชาเข้าใจพระทัยว่า กิจการงานของผู้ครองเรือนมีมากมาย อาทิ การทำนาปลูกข้าวเป็นต้น เพื่อจะได้มีอาหารไว้เลี้ยงดูเหล่าข้าราชบริพาร การทำนาต้องทำอย่างไรเล่าเจ้าพี่ เหตุที่เจ้าชายอนรุทธะไม่ทราบเรื่องการทำนา ก็เพราะมีชีวิตที่สุขสงบเพียงพร้อมด้วยบุญกุศลที่สร้างสะสมมาในอดีตชาติดังกล่าวมาแล้ว ครึ่งหนึ่ง ๓ เจ้าชายแห่งราชสกุลศากยวงศ์เคยตั้งปริศนาถามกันว่าข้าวปลาอาหารที่เสวยอยู่นี้เกิดที่ไหน เจ้าชายกิมพิละเคยเห็นเจ้าพนักงานนำข้าวออกมาจากฉางหลวงจึงตอบว่าเกิดในฉาง เจ้าชายภัททิยะเคยเห็นเหล่าชาววิเสท ผู้ทำกับข้าวของหลวงคดข้าวออกมาจากหม้อจึงตอบว่าเกิดในหม้อ เมื่อจะเสวยเจ้าชายอนรุทธะเห็นข้าวบรรจุอยู่ในชามพร้อมแล้วทุกครั้งจึงตอบว่าเกิดในชาม ดังนั้นเมื่อเจ้าชายมหานามะผู้เป็นพระเชษฐาตรัสเกี่ยวกับเรื่องการทำนา เจ้าชายอนรุทธะจึงไม่รู้ต้องอธิบายในฐานะผู้มีประสบการณ์มากและสูงวัยกว่าดังนี้ “เริ่มด้วยการไถ หว่าน เก็บเกี่ยว นวด และสี เป็นต้น เจ้าชายอนรุทธะจึงถามว่า เมื่อไหร่กิจการงานของผู้ครองเรือนจะเสร็จสิ้น ไม่มีคำว่าเสร็จสิ้น เพราะเมื่อถึงฤดูกาลใหม่ ก็ต้องเริ่มทำการหว่าน ไถอีกครั้ง” ^{๑๑}

^{๑๑} ธรรมสภา, อลิติมหาเถระสาวก ๘๐ พระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรม, ม.ป.ป.), หน้า ๒๕๒.

ครั้งฟังกดังนั้น เจ้าชายอนรุทธะเกิดความท้อแท้ในพระทัยทูลว่า “ถ้าเช่นนั้นพระเชษฐาจงอยู่ครองเรือนเถิด หม่อมฉันขอบรรพชาเอง เพราะแม้จะต้องประพฤติปฏิบัติธรรมด้วยความยากลำบาก แต่ยังมีภาระที่น้อยกว่ามากและพระบรมศาสดาเคยตรัสสอนว่ามีวันเสร็จสิ้น เมื่อสามารถถึงที่สุดแห่งทุกข์ (นิพพาน)” เนื่องจากมีความเป็นห่วงและอาลัยรักในพระราชโอรส พระมารดาจึงไม่ทรงอนุญาตให้บรรพชา ตรัสห้ามถึง ๓ ครั้ง แต่เจ้าชายอนรุทธะซึ่งทรงรู้สึกเบื่อหน่ายในการครองเรือน ยืนยันจะไม่เปลี่ยนพระทัย หากไม่อนุญาตจะไม่ยอมเสวยอาหารจนกว่าจะสิ้นพระชนม์ พระมารดาตำราว่าถ้ายอมให้บรรพชายังมีโอกาสได้เห็นพระโอรส และหากไม่สามารถทนความยากลำบากได้ พระโอรสก็คงลาสิกขากลับมาเป็นฆราวาสเช่นเดิม จึงตรัสอนุญาตแต่มีข้อแม้ว่า พระสหายสนิทคือเจ้าชายภัททิส จะต้องออกบรรพชาด้วย

ในเบื้องต้นเจ้าชายภัททิสทรงปฏิเสธแต่เจ้าชายอนรุทธะอ้อนวอนว่า “การบวชของข้าพเจ้าเนื่องด้วยท่าน หากท่านยอมบรรพชาข้าพเจ้าจึงจะได้บรรพชา” เมื่อผู้เป็นสหายสนิทอ้อนวอนอยู่ถึง ๗ วัน เจ้าชายภัททิสจึงยอมบรรพชา ในคราวนั้นราชกุมารสายสกุลศากยวงศ์พร้อมใจกันออกบรรพชา ๕ องค์ ได้แก่ เจ้าชายภัคคุ เจ้าชายภัททิส เจ้าชายกิมพิละ เจ้าชายอนรุทธะ เจ้าชายอาณนท และเจ้าชายเทวทัต จากสายสกุลโกถียวงศ์ พร้อมด้วย นายอุบาลีกลีบกล ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

๒) วิธีการปฏิบัติธุดงค์

เมื่อเจ้าชายทั้ง ๖ และนายอุบาลีกลีบกลบรรพชาเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาแล้วพระอนรุทธเถระ ได้เรียนกรรมฐานจากพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระ จากนั้นจึงเข้าไปเจริญสมณธรรมในป่าปาจิณวังสมฤตทายวัน แคว้นเจติ โดยตรีกตรองถึง มหาปฐวิตก ๗ ประการ^{๑๒}

มหาปฐวิตก (ธรรมที่มหาบุรุษตรีกตรอง)

- ๑) ธรรมนี้เป็นของผู้มีความมกน้อย ไม่ใช่ของผู้มีความมกมาก
- ๒) ธรรมนี้เป็นของผู้มีความสันโดษ โดยยินดีด้วยของที่มีอยู่ ไม่ใช่ของผู้ไม่สันโดษ
- ๓) ธรรมนี้เป็นของผู้สงัดจากหมู่แล้ว ไม่ใช่ของผู้ยินดีในหมู่คณะ
- ๔) ธรรมนี้เป็นของผู้ปรารถนาความเพียร ไม่ใช่ของผู้เกียจคร้าน
- ๕) ธรรมนี้เป็นของผู้มีสติตั้งมั่น ไม่ใช่ของผู้มีสติหลง
- ๖) ธรรมนี้เป็นของผู้ที่มีความตั้งใจมั่น ไม่ใช่ของผู้ที่มีใจไม่ตั้งมั่น
- ๗) ธรรมนี้เป็นของผู้มีปัญญา ไม่ใช่ของผู้ไร้ปัญญา

เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จไปยังที่อยู่ของพระอนรุทธะ จึงตรัสอนุโมทนาว่า “ดีแล้วภิกษุเธอ ตรีกตรองธรรมที่พระมหาบุรุษตรีกตรองโดยชอบแล้ว เธอจงตรีกตรองธรรมในข้อ ๘ ดังนี้” ธรรมนี้เป็นของผู้ยินดีในธรรมที่ไม่เนิ่นช้า ไม่ใช่ของผู้ยินดีในธรรมเนิ่นช้า

^{๑๒} คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเสียง, นักรธรรมชั้นโท รวมทุกวิชา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓๖.

ครั้งพระพุทธองค์เสด็จกลับไปยังที่ประทับแล้ว พระอนุรุทธะได้เจริญสมาธิตรีกตรองในธรรมทั้ง ๘ ข้อจนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์นับแต่นั้นมา ท่านได้ตรวจดูสัตว์โลกด้วยทิพยจักขุญาณเสมอ ยกเว้นขณะกำลังฉันภัตตาหารเท่านั้น

พระอนุรุทธเถระมหาสาวกเป็นกำลังสำคัญผู้หนึ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ช่วยแบ่งเบาภาระองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระธรรมเสนาบดีทั้งสอง ประกอบกับมีความเชี่ยวชาญในทิพยจักขุญาณ จึงได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาว่าเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านผู้มีทิพยจักขุญาณ คู่กับ พระสุกฺลาเถรี เอตทัคคะในด้านผู้มีทิพยจักขุญาณ ฝ่ายภิกษุณี^{๑๓}

ในวาระสุดท้ายก่อนพระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ขณะบรรทมเหนือแท่นปรินิพพานไสยาสน์ สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประทานปัจฉิมโอวาทแด่พระภิกษุสงฆ์ ณ สาละวันอุทยาน กรุงกุสินารา แคว้นมัลละเป็นวาระสุดท้ายแล้วก็หยุดมิได้ตรัสอะไรอีกเลยทรงทำพระนิพพาน โดยปริกรรมด้วย อนุปปพวิหารสมาบัติ (สมาบัติ ๙) โดยอนุโลม (เป็นไปตามลำดับ) ท่านพระอนุรุทธะเข้าเฝ้าตามที่พระศาสดาทรงเข้า จึงทำให้ท่านรู้ว่าพระศาสดาปรินิพพานแล้วหรือว่ายัง หลังจากเสด็จปรินิพพานแล้ว ท่านได้กล่าวคาถาว่า “ลมอัสสาสะ ปัสสาสะของพระมุนีนี้ ผู้มีพระทัยตั้งมั่นคงที่ไม่หวั่นไหว ปราศจากสันติทำกาละมิได้มีแล้ว พระองค์มีพระทัยไม่หวั่นไหวทรงอดกลั้นเวทนาได้แล้ว ความพินาศแห่งจิตไม่มีแล้ว เหมือนดวงประทีปดับไปฉะนั้น”^{๑๔}

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วพระอนุรุทธเถระจึงออกจากฌานสมาบัติเพื่อแจ้งให้พระอานนท์เถระและเหล่าภิกษุสงฆ์ทั้งหลายทราบ เหล่าผู้ที่ยังไม่บรรลุอรหัตผลต่างร้องไห้คร่ำครวญ ส่วนภิกษุที่สำเร็จอรหัตผลแล้วต่างก็ปลงธรรมสังเวช พระอนุรุทธเถระจึงเตือนให้รำลึกถึงคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าในเรื่องความไม่เที่ยงแห่งสังขารทั้งหลาย ซึ่งย่อมมีแตกดับสูญสิ้นไปเป็นธรรมดาของโลก จากนั้นพระเถระทั้งสองคือพระอนุรุทธเถระและพระอานนท์เถระซึ่งเห็นว่าบัดนี้ใกล้รุ่งแล้ว จึงแสดงพระธรรมตลอดราตรียุคที่เหลืออยู่ ครั้นรุ่งเช้าพระอานนท์เถระจึงแจ้งข่าวให้เหล่าภิกษุสงฆ์ให้ทราบเพื่อเตรียมการถวายพระเพลิง โดยได้ตั้งพระบรมศพไว้ ณ สาละวันอุทยาน อันเป็นสถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพานเป็นเวลา ๗ วัน เพื่อให้เหล่าพุทธศาสนิกชนทั้งหลายทำการสักการบูชา ในวันที่ ๘ จึงอัญเชิญพระพุทธสรีระเข้าไปถวายพระเพลิง ณ มกุฏพันธเจดีย์ภายในกรุงกุสินารา เมืองหลวงแห่งแคว้นมัลละ ตรงกับวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ ซึ่งชาวพุทธเรียกว่า วันอัฐมีบูชา

ในวันที่จะทำพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพนั้น ตอนแรกพราหมณ์ผู้มีหน้าที่ไม่สามารถยกพระบรมศพออกจากสาละวันอุทยานได้ พระอนุรุทธเถระจึงทูลแก่เหล่าภิกษุสงฆ์ว่า เป็นเพราะเทวดาไม่ประสงค์จะให้แห่พระพุทธสรีระไปทางทิศทักษิณแห่งพระนคร แต่ให้แห่ไปทางทิศอุดรเพื่อเข้าประตู

^{๑๓} คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเสียง, นักรธรรมชั้นโท รวมทศวิชา, หน้า ๔๑๖.

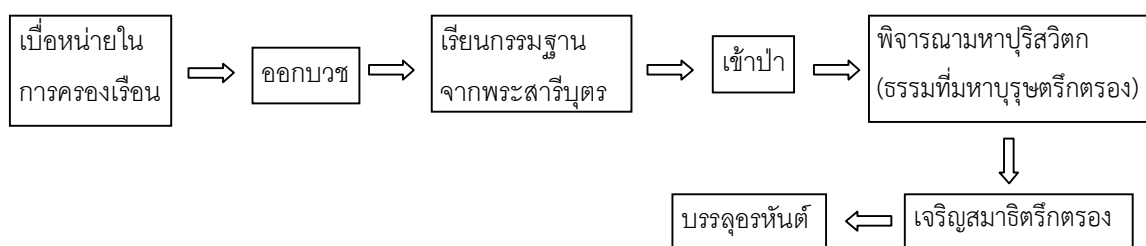
^{๑๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๘/๑๔๙-๑๕๐.

เมืองทางทิศดังกล่าว อัญเชิญไปท่ามกลางพระนครกุสินารา แล้วออกทางทวารทิศบูรพา อันเป็นสถานที่ตั้งแห่งสถานที่ถวายพระเพลิง เรียกว่า มกุฏพันธเจดีย์ ครั้งเมื่อจะจุดไฟปรากฏว่าไม่มีผู้ใดสามารถทำไฟให้ติดได้ พระอนุรุทธเถระจึงทูลแก่บรรดามัลลกะศัตรีทั้งหลายว่า เหล่าเทวดาประสงค์จะให้รอพระมหากัสสปเถระพร้อมภิกษุสงฆ์ ผู้เป็นศิษย์อีก ๕๐๐ องค์ที่กำลังเร่งเดินทางมาจากปาวานคร และเมื่อพระเถระมาถึงและทำการสักการะแล้วพลันเกิดเพลิงทิพย์ลุกขึ้นเองเป็นอัศจรรย์^{๑๕}

นอกจากเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระอนุรุทธเถระมหาสาวกยังเป็น ๑ ใน ๕๐๐ พระอรหันต์ที่เข้าร่วมในการทำปฐมสังคายนาซึ่งมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน ณ ถ้ำสัตตบรรณ ข้างภูเขาเวภารบรรพต กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ในวาระสุดท้ายแห่งสังขาร พระอนุรุทธเถระดับขันธนิพพาน ณ ภายใต้อ้อมกอไผ่ ในหมู่บ้านเวฬุวัน แคว้นวัชชี^{๑๖}

แผนภาพแสดงการปฏิบัติธุดงค์วัตรหนึ่งข้อของพระอนุรุทธเถระ

แผนภาพที่ ๓.๒ การปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระอนุรุทธเถระ

พระอนุรุทธเถระ ท่านเป็นพระเถระที่ออกบวชเนื่องจากมีความเพื่อบริหารในการครองเรือนที่จะต้องทำธุรการงานต่างๆมากมายและต้องทำวนเวียนกันอยู่แบบนั้นไม่รู้จักจบจักสิ้น จึงเป็นเหตุทำให้ท่านตัดสินใจออกบวช เมื่อท่านออกบวชแล้วท่านได้เรียนกรรมฐานจากพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระ แล้วจึงปลีกหนีเข้าป่าไป การปลีกเข้าป่าของท่านก็คือการถือธุดงค์วัตรข้อที่ว่าด้วยการอยู่ป่าเป็นวัตรนั่นเอง ป่าเป็นสถานที่สงบและไม่มีบุคคลที่จะมาคอยรบกวนการทำสมาธิ ทำให้ท่านมีเวลาในการคิด วิเคราะห์ ตรีกตรองมหาปฐิวิตก (ธรรมที่มหาบุรุษตรัสตรอง) จนเกิดปัญญาเห็นธรรมจนได้บรรลุพระอรหันต์ในเวลาต่อมา

^{๑๕} ธนาภิต, เอตทัคคะผู้เป็นเลิศด้านต่างๆในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๐๓-๑๐๔.

^{๑๖} พระครูกลัปปยานสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กลฺยาณธมฺโม), เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา, หน้า ๗๕.

๓.๑.๓ พระเวทขทิวรณียเถระ

๑) ประวัติ

พระเวทขทิวรณียเถระ เอตทัคคะในด้านผู้อยู่ป่าเป็นวัตร (อยู่ป่าเป็นประจำเสมอ) เป็นบุตรของพราหมณ์วงศ์คันตะ และนางสารีพราหมณี ณ บ้านอุปติสสคาม เมืองนาลันทา ใกล้กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ท่านมีนามเดิมว่า เรวตะ เป็นน้องชายของพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระ พระอุปเสนเถระ และพระจุนทเถระ ส่วนน้องสาวของท่านอีก ๓ คนซึ่งมีนามว่า จาลา อุปจาลา และสีสุพจาลา ในเวลาต่อมาต่างได้บวชเป็นภิกษุณีและสำเร็จอภิสมาจารเป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา^{๑๗} เรวตะเป็นน้องคนสุดท้องของตระกูลขณะที่มีอายุเพียง ๗-๘ ขวบ บิดามารดาให้ทำการวิเวกคลกับเด็กหญิงผู้มีฐานะและชาติตระกูลเสมอกัน ทั้งนี้เนื่องจากบุตรธิดาทั้ง ๖ ต่างออกบวชเป็นภิกษุภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ท่านทั้งสองเกรงจะไม่มีผู้สืบสกุลจึงหาทางผูกมัดบุตรชายคนสุดท้ายของตระกูลไว้โดยการให้มีครอบครัว

ในวันพิธีแต่งงานขณะที่ญาติมิตรของทั้งสองฝ่ายเข้ามาหลั่งน้ำอวยพร เรวตะเห็นคุณยายญาติฝ่ายเจ้าสาวซึ่งมีอายุประมาณ ๑๒๐ ปี จึงเกิดฉกคิดขึ้นว่าต่อไปในวันข้างหน้าเจ้าสาวของตนก็คงจะมีร่างกายที่แก่ชราผมหงอกขาว หน้างเหี่ยวเฉา ผิวแตกกระพริบ ร่วงหลุดหมดปาก เดินหลังค่อมเหมือนคุณยายท่านนี้ มีประโยชน์อะไรที่จะมัดหลงใหลอยู่กับเนื้อหนังมังสาอันหาความจริงยังยืมมิได้ เกิดความเบื่อหน่ายในชีวิตฆราวาสผู้ครองเรือน การออกบวชเพื่อปฏิบัติธรรมแสวงหาหนทางหลุดพ้นจากสังสารวัฏคือการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลกเหมือนดังฟี่ทั้ง ๖ น่าจะเป็นสิ่งที่ประเสริฐกว่า ดังนั้นในขณะที่กำลังนั่งยานพาหนะเพื่อนเดินทางไปยังเรือนหอ เรวตะทำที่ว่าต้องเสียของลงไถ่ภายในป่าข้างทาง และใช้อุปายในลักษณะนี้อีกหลายครั้งจนสามารถหลบหนีไปได้สำเร็จ ครั้งได้พบกับพระภิกษุฝ่ายอรัญวาสี คือ ภิกษุฝ่ายที่อยู่ป่าเป็นวัตรประมาณ ๓๐ รูปที่ปฏิบัติธุดงค์วัตรจึงขอบรรพชาเป็นสามเณรทันที ซึ่งก่อนหน้านั้นพระสารีบุตรเถระเคยสั่งไว้แล้วว่าท่านอนุญาตให้เรวตะผู้เป็นน้องชายบวชได้หากมีความประสงค์ในการบรรพชา^{๑๘} พระสารีบุตรเถระทราบข่าวว่าน้องคนสุดท้องได้บวชในพระธรรมวินัยแล้ว มีความประสงค์จะเดินทางไปเยี่ยม แต่เมื่อไปกราบทูลลาพระบรมศาสดาได้ทรงห้ามไว้ถึง ๒ ครั้ง

๒) วิธีการปฏิบัติธุดงค์วัตร

ฝ่ายสามเณรเรวตะคิดว่าถ้ายังอยู่ที่เดิมหากบรรดาญาติๆตามมาพบก็คงจะอ้อนวอนขอให้สึกไปครองเรือนเพื่อดูแลทรัพย์สินสมบัติทั้งปวงอันเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา ดังนั้นหลังจากเรียนข้อพึงปฏิบัติทั้งหลายกับพระอุปัชฌาย์แล้ว จึงลาไปบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานในป่าขทิวรณียะ หรือป่าไม้

^{๑๗} คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเขียน, นักรธรรมชั้นโท รวมทศกวีชา, หน้า ๔๗๒.

^{๑๘} พระครูกล้วยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กल्याณธมโม), เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา, หน้า

ตะเคียนอันอยู่ห่างออกไปอีกประมาณ ๓๐ โยชน์ ภายใน ๓ เดือน ก็ได้บรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระอรหันต์ในพรรษาแรกเท่านั้น และเนื่องจากการที่ท่านบำเพ็ญเพียรภาวนาในป่าไม้ตะเคียนจึงได้นามใหม่ว่า พระเรวตขทรวินิยเถระ ที่ออกนามเช่นนี้ก็เพราะท่านได้บรรลุพระอรหันต์ผลแล้วนั่นเอง (แม้อายุจะยังไม่ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์)^{๓๙}

หลังจากออกพรรษาแล้วพระสารีบุตรเถระได้เข้าไปทูลลาพระบรมศาสดาเพื่อจะเดินทางไปเยี่ยมพระเรวตขทรวินิยเถระ พระผู้มีพระภาคตรัสว่าพระองค์จะร่วมเสด็จไปด้วย เมื่อเสด็จนำภิกษุสงฆ์จำนวน ๕๐๐ รูปมาถึงทางสองแพร่ง พระอานนท์เถระถามว่าควรจะไปทางอ้อมซึ่งมีระยะทาง ๖๐ โยชน์ หรือไปทางลัดซึ่งมีระยะทางเพียง ๓๐ โยชน์แต่เป็นถิ่นทุรกันดาร องค์พระสัพพัญญูทรงทราบว่าพระสวลีเถระเอดท์คะในด้านผู้มีลาภมากเดินทางมาด้วย จึงเสด็จนำไปทางลัดเพราะแน่วพระทัยว่าจะไม่ขาดแคลนอาหารบิณฑบาต

พระเรวตขทรวินิยเถระถวายการต้อนรับโดยการแสดงฤทธิ์เนรมิตป่าไม้ตะเคียนให้กลายเป็นพระคันธกุฎีที่ประทับสำหรับพระบรมศาสดา และเนรมิตสถานที่จงกรมพร้อมกุฎีที่พักแด่พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายที่ตามเสด็จพระพุทธองค์ประทับ ณ สถานที่แห่งนี้เป็นเวลาถึง ๑ เดือน และเมื่อผู้มีพระภาคเสด็จนำเหล่าภิกษุสงฆ์กลับแล้ว สถานที่เนรมิตก็อันตรธานหายไปกลายเป็นป่าไม้ตะเคียนดังเดิม ในขณะที่ยังพักอยู่กับพระเรวตขทรวินิยเถระนั้น ภิกษุชราสองรูปผู้ยังเป็นปุถุชนไม่เข้าใจอำนาจฤทธิ์ของพระอรหันต์ พากันนิพนธ์ว่าพระเถระนี้แม้แต่สร้างอารามให้สวยงามวิจิตรพิสดารยิ่งกว่าพระเวฬุวันมหาวิหารไหนเลยจะมีเวลาบำเพ็ญสมณธรรม นี่คงเป็นเพราะเห็นแก่พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระพระบรมศาสดาจึงอุตส่าห์เสด็จมาเยี่ยม ด้วยเหตุนี้ในวันที่เสด็จกลับพระผู้มีพระภาคจึงบันดาลให้ภิกษุชราทั้งสองลืมนอนหลับพักผ่อนและต้องย้อนกลับไปเอา ครั้นเห็นสิ่งของเหล่านั้นแขวนอยู่บนต้นไม้ตะเคียนจึงรู้ว่าตนเข้าใจผิด และในชาตินี้ด้วยบุญบารมีของพระสวลีเถระพระบรมศาสดาและเหล่าภิกษุทั้งหลายก็ไม่ขาดอาหารบิณฑบาตเช่นเดียวกัน จากนั้นพระพุทธองค์ได้เสด็จไปยังวัดบุพพาราม ที่นางวิสาขามหาสาวกสร้างถวายไว้ ณ กรุงสาวัตถี แคว้นโกศล

เมื่อนางวิสาขามหาอุบาสิกาสอบถามแก่ภิกษุชราทั้งสองซึ่งมาฉันภัตตาหารที่เรือนของนางว่า ที่อยู่ของพระเรวตขทรวินิยเถระเป็นสถานที่น่ารื่นรมย์ยินดีหรือไม่ ภิกษุชราทั้งสองต่างบอกว่ามีแต่ป่ากับต้นไม้ตะเคียนเต็มไปทั่วยกเว้นกรวด กรวดหิน คล้ายเป็นที่อยู่ของเปรตจะเป็นที่น่ารื่นรมย์ได้อย่างไร ครั้นนางสอบถามจากภิกษุหนุ่มที่มาฉันภายหลังกลับได้รับคำตอบว่าสถานที่แห่งนั้นเป็นที่น่าสนใจ รื่นรมย์ยินดี สวยงามประหนึ่งสุธรรมเทวสภาในดาวดึงส์สวรรค์ ด้วยเหตุนี้เมื่อสบโอกาสในวันที่

^{๓๙} คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เสียงเสียง, วิชา อนุพุทธประวัติ ๘๐ องค์ ฉบับมาตรฐาน,

(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๓๕), หน้า ๒๐๐.

พระบรมศาสดาเสด็จนำเหล่าภิกษุสงฆ์ฉันภัตตาหารที่เรือนของนาง จึงสอบถามว่าเป็นเพราะเหตุใดจึงได้รับคำตอบจากภิกษุชราและภิกษุหนุ่มไม่เหมือนกัน^{๒๐}

พระบรมศาสดาทรงตรัสชี้แจงว่า พระอรหันต์อยู่ ณ ที่ใดสถานที่นั้นย่อมเป็นที่รื่นรมย์น่ายินดี ไม่ว่าจะเป็นบ้านหรือในป่า ที่ลุ่มหรือที่ดอน แต่สำหรับผู้เป็นปุถุชนยังคงมีกิเลสหมักดองอยู่ในกันบึ้งแห่งจิตแล้ว ย่อมไม่มีสถานที่ใดน่ารื่นรมย์น่ายินดี พระเวทขทิวรณียเถระมหาสาวกเป็นกำลังสำคัญผู้หนึ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ช่วยแบ่งเบาภาระองค์พระสัพพัญญูและพระธรรมเสนาบดีทั้งสอง การที่ท่านบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ในป่าเป็นเวลานาน จึงได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดา ว่ามีความเป็นเลิศในด้านผู้อยู่ป่าเป็นวัตร คือ อยู่ป่าเป็นประจำเสมอ แม้จะอยู่ป่าเป็นวัตร แต่พระเถระก็ยังคงไปเฝ้าองค์พระสัพพัญญู เยี่ยมพระอุปัชฌาย์ และพระสารีบุตรเถระผู้เป็นพี่ชายตามโอกาสอำนวยอยู่เสมอ และท่านเป็นผู้นำหลานชายทั้งสาม คือ จาลิ อุปจาลิ และสีสุปจาลิ ซึ่งเป็นลูกของพี่สาวทั้งสามผู้มีนามว่า จาลา อุปจาลา และ สีสุปจาลา มาบวชเป็นสามเณรในพระพุทธศาสนาและแนะนำธรรมฐานให้แก่สามเณรเหล่านั้นประพฤติดุปฏิบัติ คราวหนึ่งเมื่อกลับจากสำนักพระผู้มีพระภาค ขณะพระเวทขทิวรณียเถระผู้อยู่ในวัยชราพักเหนื่อยระหว่างทางใกล้เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล บังเอิญในเวลานั้นโจรลักทรัพย์ที่ถูกไล่ติดตามผ่านมาบริเวณนั้น เห็นสบโอกาสที่จะลงมือให้ฝ่ายเจ้าทรัพย์ติดตามพวกตนจึงทิ้งของกลางไว้ใกล้กับที่พระเถระนั่งอยู่ ก่อนที่จะหลบหนีเอาตัวรอด ฝ่ายเจ้าทรัพย์และคนทั้งหลายเข้าใจผิดคิดว่าพระเถระเป็นพวกโจรจึงควมคุมตัวไปส่งพระราชาเพื่อให้ทรงตัดสิน^{๒๑} พระราชาทรงไต่สวน ถามว่าท่านขอรับท่านกระทำโจรกรรมนี้หรือ พระเถระจึงตอบว่า

“นับแต่เราออกบวชเป็นบรรพชิตแล้ว ไม่รู้สึกถึงความดำริอันไม่ประเสริฐประกอบด้วยโทษเลยในระยะเวลาที่เราบวชอยู่นี้ เราไม่รู้สึกถึงความดำริว่า ขอให้สัตว์เหล่านั้น จงถูกฆ่า ถูกเขาเบียดเบียน จงได้รับทุกข์ เรา รู้สึกแต่การเจริญเมตตาอันหาประมาณมิได้ อบรมสั่งสมดีแล้ว โดยลำดับ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้แล้ว เราได้เป็นมิตรเป็นสหายของสัตว์ทั้งปวง เป็นผู้อนุเคราะห์สัตว์ทั้งปวง ยินดีแล้วในการไม่เบียดเบียน เจริญเมตตาจิตอยู่ทุกเมื่อ เรายังจิตอันไม่อ่อนแอ ไม่กำเริบให้บันเทิงอยู่ เจริญพรหมวิหารอันบุรุษผู้เลวทรามไม่ช่องเสพ”^{๒๒}

เมื่อพระเถระชี้แจงเหตุทั้งปวง ด้วยท่านเป็นพระอรหันต์ผู้หมดสิ้นอาสวกิเลส พ้นจากเครื่องร้อยรัดเกี่ยวพันทั้งปวง หลังจากเทศนาธรรมโปรดแล้วพระเถระจึงดำริว่าบัดนี้อายุขัยของท่านได้มาถึงวาระสุดท้ายแล้ว จึงแสดงฤทธิ์เหาะขึ้นไปนั่งอยู่กลางอากาศ เข้าเตโชธาตุสมบัติ พลันเกิด

^{๒๐} ธรรมสภา, อสติมหาเถระสาวก ๘๐ พระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรม, ม.ป.ป.), หน้า ๑๓๒.

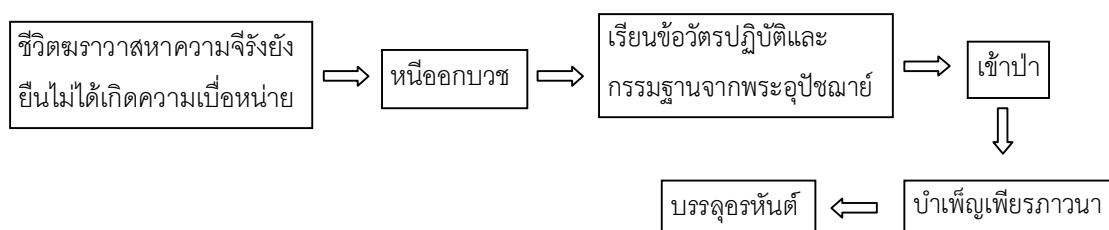
^{๒๑} ธนาภิต, เอตทัคคะผู้เป็นเลิศด้านต่างๆในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๖๘.

^{๒๒} ชู. เถร. (ไทย) ๒๖/๓๘๑/๓๑๒.

เพลิงลุกโพลนขึ้นไหม้สระระของท่าน เป็นการดับขันนิพพานโดยไม่มีกิเลสและเบญจขันธ์ปรากฏเหลืออยู่ ณ สถานที่แห่งนั้นเลย^{๒๓}

แผนภาพแสดงการปฏิบัติธุดงค์วัตรหนึ่งข้อของพระเรวตขทิวนิยเถระ

แผนภาพที่ ๓.๓ การปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระเรวตขทิวนิยเถระ

พระเรวตขทิวนิยเถระท่านออกบวชตั้งแต่วัยเป็นเด็ก เนื่องมาจากความเบียดหนายในการครองเรือน โดยท่านพิจารณามองเห็นยายของเจ้าสาวของท่านว่า ชีวิตนี้มีความแก่เป็นธรรมดาเมื่อเวลาล่วงไปเจ้าสาวของท่านก็จะเป็นเช่นนั้น แล้วจะเอาอะไรกับการครองเรือน ท่านจึงตัดสินใจออกบวช เมื่อบวชท่านได้บวชเป็นสามเณรเพราะอายุน้อยอยู่และได้ศึกษาการปฏิบัติธุดงค์วัตรกับพระภิกษุฝ่ายอรัญวาสี แล้วจึงหลีกหนีไปยังป่าไม้ตะเคียนที่ห่างไกลผู้คน การอยู่ป่าไม้ตะเคียนของท่านก็คือการถือธุดงค์ข้อการอยู่ป่าเป็นวัตร พระเรวตขทิวนิยเถระถึงแม้ว่ายังเป็นเด็กแต่ท่านก็ไม่กลัวต่ออันตรายที่จะเกิดขึ้นกับท่านเมื่อเข้าไปอยู่ในป่า ทั้งนี้เนื่องจากท่านมีศรัทธาที่บริสุทธิ์ ความไม่เบียดเบียนสัตว์อื่นและความเคร่งครัดในข้อวัตรปฏิบัติจนได้บรรลุอรหัตต์ในที่สุด นอกจากนี้ท่านยังได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดา ว่ามีความเป็นเลิศในด้านผู้อยู่ป่าเป็นวัตร คือ อยู่ป่าเป็นประจำเสมอ

จากการศึกษาการปฏิบัติธุดงค์ข้อถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ของพระเถระทั้งสามองค์ คือ พระอัญญาโกณฑัญญเถระ พระอนรุทธเถระและพระเรวตขทิวนิยเถระ ทำให้ทราบว่า การอยู่ป่านั้นเหมาะแก่การบำเพ็ญสมณธรรมเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม คือไม่มีผู้คนที่จะมารบกวนเวลาปฏิบัติธรรมจึงทำให้จิตใจสงบได้เร็ว เมื่อทำการพิจารณาหลักธรรมหรือการเจริญกรรมฐาน ทำให้ได้รับผลอย่างรวดเร็วเป็นปัจจัยทำให้บรรลุธรรมได้เร็ว ถึงแม้ว่าการอยู่ในป่าเป็นสถานที่อันตรายสำหรับบุคคลทั่วไป แต่ท่านทั้งสามนั้นไม่กลัวอันตรายใดๆในป่า ทั้งนี้เพราะว่าบุคคลที่มีศรัทธาอันดีงามไปอยู่ที่ใดก็ไม่ต้องกลัวอันตราย

^{๒๓} ธนากิต, เอตทัคคะผู้เป็นเลิศด้านต่างๆในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๖๘.

๓.๒ การปฏิบัติธุดงค์สองข้อ

พระมหาสาวกในครั้งพุทธกาลที่ปฏิบัติธุดงค์สองข้อมีอยู่สององค์ด้วยกันคือ พระพากุลเถระ และพระสุกฺติเถระ ซึ่งแต่ละองค์ปฏิบัติธุดงค์วิธีที่เหมือนกันคือการอยู่ป่าเป็นวัตร ส่วนข้อที่ต่างกัน คือปฏิบัติหนึ่งเป็นวัตร พระพากุลเถระ และปฏิบัติอยู่ในเสนาสนะแล้วแต่เขาจะจัดให้ ไม่ว่าจะเลวหรือประณีตอย่างไรก็ยินดีไปตามนั้น พระสุกฺติเถระ ซึ่งในรายละเอียดการปฏิบัติธุดงค์ของพระมหาสาวกมีดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ พระพากุลเถระ

๑) ประวัติ

พระพากุลเถระ เอตทัคคะในด้านผู้ไม่มีโรคพยาธิ หรือ ผู้มีอาพาธน้อย พระพากุลเถระ เกิดในวรรณะแพศย์ ตระกูลคหบดี แห่งกรุงโกสัมพี แคว้นวัชสะ เมื่อท่านคลอดจากครรภ์มารดาได้เพียง ๕ วัน บิดามารดารวมทั้งเหล่าวงศ์ญาติได้จัดพิธีมงคลโกนผมไฟและตั้งชื่อตามธรรมเนียมประเพณี ซึ่งต้องมีการนำเด็กเกิดใหม่ไปอาบน้ำในแม่น้ำยมุนา อันถือเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์โดยเชื่อว่าจะทำให้เกิดสิริมงคล แต่ขณะที่เลี้ยงกำลังอาบน้ำให้อยู่ในนั้น ปลาใหญ่ตัวหนึ่งว่ายมาตามกระแสน้ำ เข้าใจว่าทารกนี่คือก้อนเนื้อจึงฮุบเป็นอาหารแล้วกลืนลงท้องทันที^{๒๔}

ด้วยบุญญาภินิหารของทารก บันดาลให้ปลาตัวนั้นเกิดความอึดอัดในท้องจึงว่ายกระเสือกกระสนไปเป็นระยะทาง ๓๐ โยชน์ และหลงเข้าไปติดตาข่ายของชาวประมงกรุงพาราณสี แคว้นกาสิ ซึ่งเป็นบริเวณที่แม่น้ำคงคากับแม่น้ำยมุนาบรรจบกัน และชาวประมงไม่ได้ตัดปลาออกเป็นชิ้นเพื่อนำไปแยกขายเหมือนทุกครั้ง แต่นำปลาทั้งตัวไปเร่ขายในเมืองโดยตีราคา ๑,๐๐๐ กหาปณะ ด้วยเป็นราคาที่สูงมากจึงไม่มีผู้ใดซื้อ ชาวประมงเร่ขายปลามาจนถึงหน้าบ้านของเศรษฐีแห่งกรุงพาราณสี ผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นตระกูลที่มีทรัพย์สมบัติถึง ๘๐ โกฏิ แต่เศรษฐีผู้นี้ไม่มีบุตรธิดา และได้ตกลงซื้อปลาจากชาวประมงโดยไม่ได้ต่อรองราคา ครั้นภรรยาของเศรษฐีซึ่งโดยปกติไม่เคยทำครัวด้วยตนเองยกเว้นในวันนี้ อีกทั้งไม่ได้แล่ทางท้องปลาเหมือนแม่ครัวทั้งหลายแต่กลับแล่ทางด้านหลังของปลาจนพบเด็กทารกซึ่งยังมีชีวิตอยู่เป็นที่น่าอัศจรรย์นางต้องการรับทารกผู้มีผิวพรรณผ่องใสและหน้าตาน่ารักนาเอ็นดูที่พบเป็นบุตร แต่ท่านเศรษฐีไม่ยอมถือสิทธิ์โดยพลการ โดยสั่งคนรับใช้ไปวประกาศข่าวไปทั่วกรุงพาราณสีเพื่อให้พ่อแม่ที่แท้จริงของทารกมารับเอาไปเลี้ยงดู

เมื่อไม่มีผู้ใดมารับ ท่านเศรษฐีจึงนำทารกนั้นไปฝากษัตริย์แห่งกรุงพาราณสี กราบบังคมทูลเรื่องทั้งหมดให้ทรงทราบ พร้อมขอคำชี้แนะว่าควรทำประการใด พระราชาเห็นว่าทารกผู้นี้มีบุญญาภินิหาร ประกอบกับไม่มีใครรู้ว่าผู้ใดคือบิดามารดา จึงตรัสให้ท่านเศรษฐีชุบเลี้ยงไว้ เศรษฐีและ

^{๒๔} คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเสียง, นักรธรรมชั้นโท รวมทุกวิชา, หน้า ๔๘๐.

ภรรยาจึงบำรุงเลี้ยงดูทารกนั้นประดุจบุตรในอุทร กาลต่อมาเมื่อคบตีกรุงโกสัมพีซึ่งเป็นพ่อแม่ที่แท้จริงของทารกทราบข่าวได้เดินทางมายังกรุงพาราณสี ครั้นไต่ถามเรื่องราวโดยละเอียดจนมั่นใจว่าเป็นบุตรของตนแน่จึงขอทารกคืน แต่เศรษฐีแห่งกรุงพาราณสีซึ่งเลี้ยงดูทารกผู้นี้มาได้ระยะหนึ่ง จนเกิดความรักผูกพันไม่ยอมคืนให้ เพราะถือว่าตนได้มาโดยชอบธรรม เมื่อไม่สามารถตกลงกันได้พระเจ้ากรุงพาราณสีจึงต้องทำหน้าที่ตัดสินคดีความ ครั้นพิจารณาแล้วทรงเห็นว่าเพื่อความเป็นธรรมของทั้งสองฝ่าย จึงให้ทั้งสองตระกูลต่างมีสิทธิในทารกโดยเท่าเทียมกันและให้ผลัดกันเลี้ยงดูสุดแต่จะตกลงกำหนดเวลาตามความพอใจ ด้วยเหตุนี้ทารกผู้นั้นจึงได้นามว่า พากุละ แปลว่า คนสองตระกูล หรือผู้ที่สองตระกูลเลี้ยง ซึ่งด้วยบุญญาธิการของทารกทำให้ทั้งสองตระกูลประสบโชคลาภเจริญรุ่งเรืองยิ่งกว่าแต่ก่อน^{๒๕}

เมื่อพากุลมาณพเติบโตขึ้น ตระกูลทั้งสองต่างสร้างปราสาทขึ้น ๓ หลังในเมืองของตน โดยให้พักอาศัยอยู่ฝ่ายละ ๔ เดือน รวมเป็นเวลา ๘ เดือนใน ๑ ปี ส่วนที่เหลืออีก ๔ เดือนนั้นเป็นเวลาในการเดินทางไปมาระหว่างกรุงโกสัมพีและกรุงพาราณสีโดยทางเรือ พากุลมาณพมีชีวิตในเพศฆราวาสหรือผู้ครองเรือนด้วยความสุขสมบูรณ์จนมีอายุครบ ๘๐ ปี เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ตรัสสมาธิญาณ ประกาศหลังธรรมคำสั่งสอนให้ประชาชนได้บรรลุผลตามบุญวาสนาบารมีที่ได้เคยสร้างสมไว้ จนมาถึงกรุงโกสัมพี แคว้นวังสะ พากุลคหบดีพร้อมด้วยบริวารได้มีโอกาสเข้าเฝ้าและฟังธรรมเป็นครั้งแรก เกิดศรัทธาเลื่อมใสตั้งใจอุทิศชีวิตเพื่อพระพุทธศาสนา จึงกราบทูลขอบรรพชาอุปสมบท พระผู้มีพระภาคทรงอนุเคราะห์ให้ตามความประสงค์ และประทานโอวาทอันเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งเป็นหนทางนำไปสู่ความหลุดพ้น ท่านได้ปลีกตัวไปสู่สถานที่อันสงบสงัดเหมาะแก่การบำเพ็ญความเพียรเป็นเวลา ๗ วัน ก็บรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา^{๒๖}

๒) วิธีการปฏิบัติธุดงค์

เนื่องจากพระพากุลเถระเป็นบุตรแห่งสองตระกูลดังกล่าวมาข้างต้น ท่านจึงไม่เคยขาดแคลนสิ่งใดเลย เพราะตระกูลทั้งสองได้ถวายเครื่องใช้ไม้สอยตลอดจนแข่งกันถวายสบงจีวรชนิดสุดยอดแก่ท่าน และท่านยังเป็น ๑ ใน ๔ มหาสาวกซึ่งบรรลุหรือสำเร็จอภิญญาใหญ่ พระพากุลเถระแม้จะบวชในวัยชรา แต่กลับปฏิบัติธรรมโดยถือธุดงค์ ๒ อย่างเคร่งครัดได้แก่

ข้อ ๘ คือ อารัญญิกังคะ ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร โดยตั้งแต่บวชท่านไม่เคยจำพรรษาในบ้านเลย และ ข้อ ๑๓ คือ เนสัชชิกังคะ ถือการนั่งเป็นวัตร อยู่เพียงอิริยาบถ ๓ คือ ยืน เดิน นั่ง เว้นการนอน

พระพากุลเถระเป็นมหาสาวกอีกรูปหนึ่งซึ่งมีอายุยืนยาวถึง ๑๖๐ ปี ดังมีเกร็ดประวัติของท่านเล่าไว้ในกุลัตถะจริยพญุตสูตร แห่งคัมภีร์มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ว่า ครั้งหนึ่งเมื่อท่านจำ

^{๒๕} พระครูกล้วยานลิตวิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กล้วยานธมโม), *เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา*, หน้า ๑๕๖.

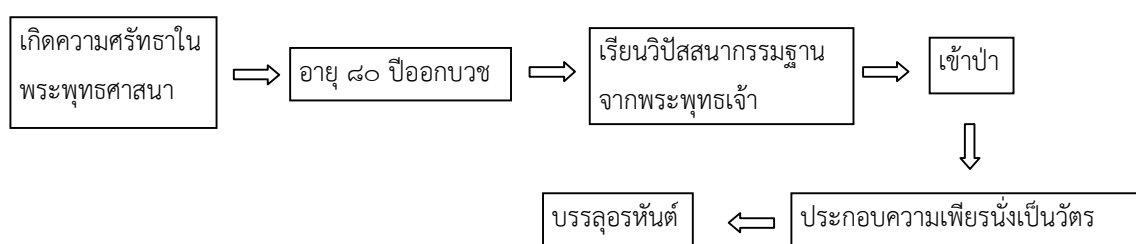
^{๒๖} ธนากิต, *เอตทัคคะผู้เป็นเลิศด้านต่างๆในพระพุทธศาสนา*, หน้า ๑๐๓-๑๐๔.

พรรษา ณ พระเวฬุวันมหาวิหารกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ มีนักบวชขอเจลกะ (ชีเปลือย นักบวชไม่นุ่งผ้า) นามว่ากัสสปะเพื่อนเก่าของท่านเมื่อสมัยยังเป็นคฤหัสถ์มาเยี่ยมและสนทนาธรรม ครั้นทราบว่ พระเถระบวชมาแล้วถึง ๘๐ ปี จึงสอบถามว่าตลอดเวลาที่บวชอยู่นั้นท่านเกี่ยวข้องกับโลกียธรรมกี่ ครั้ง พระเถระตอบว่านับแต่บวชมาไม่เคยมีการสัญญาในจิตของท่านเลยแม้เพียงครั้งเดียว อเจลกัสสปะ เห็นเป็นเรื่องอัศจรรย์จึงได้ถามในข้อธรรมต่างๆจนกระจ่าง เกิดความศรัทธาเลื่อมใสขอบวชเป็นภิกษุ ในพระพุทธศาสนา และต่อมาได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

แม้จะบวชในวัยชราและมีอายุยืนยาวถึง ๑๖๐ ปี แต่พระพากุลเถระมหาสาวกกลับไม่เคย ถูกโรคภัยเบียดเบียนเลย ไม่เคยต้องให้หมอรักษาพยาบาล ไม่เคยฉันผลสมอันเป็นยาสมุนไพรแม้แต่ เพียงผลเดียว ไม่เคยแม้แต่ไข้ ๒ นิ้วจับก้อนของหอมสุดคมเพื่อแก้อาการอาพาธ ทั้งนี้เนื่องมาจากผล แห่งบุญกุศลที่ท่านสร้างสมมาตั้งแต่อดีตชาติจนถึงปัจจุบัน คือ การสร้างเวทกุฎี (ส้วม) และการถวาย เภสัช (ยา) แก่พระภิกษุสงฆ์ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดา ว่ามีความเป็นเลิศกว่า ภิกษุทั้งหลายในด้านผู้ไม่มีโรคอาพาธหรือผู้มีอาพาธน้อย^{๒๗} เมื่อดำรงอายุสังขารสมควรแก่การแล้วใน วันที่จะนิพพานพระพากุลเถระขณะนั่งอยู่ท่ามกลางที่ประชุมสงฆ์ อธิษฐานขึ้นว่า “ขออย่าให้สรีระ ของข้าพเจ้าเป็นภาระแก่หมู่สงฆ์เลย” ดังนั้นท่านจึงเข้าเตโชกสิณ ครั้นเข้าสู่นิพพานในท่ามกลางหมู่ สงฆ์แล้ว พลันเปลวเพลิงได้บังเกิดขึ้นเพื่อเผาร่างของท่านจนหมดสิ้น^{๒๘} เหลือแต่เพียงอัฐธาตุซึ่งมีสี และกลิ่นฐานดังดอกมะลิตุ้ม บางแห่งออกนามของท่านว่า พระพักกุลเถระ

แผนภาพแสดงการปฏิบัติธุดงค์วัตรสองข้อของพระพากุลเถระ

แผนภาพที่ ๓.๔ การปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระพากุลเถระ

พระพากุลเถระท่านออกบวชเมื่ออายุได้ ๘๐ ปี เมื่อบวชแล้วท่านได้รับโอวาทจากพระบรมศาสดาเรื่องการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแล้วจึงปลีกตัวไปหาสถานอันสงัดคือป่า เพื่อทำการบำเพ็ญเพียรภาวนา ป่าขึ้นชื่อว่าเป็นสถานที่อันเหมาะสมในการปฏิบัติธรรมและเป็นสถานที่เงียบสงบไม่มีเครื่องล่อลวงจิตใจและไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกที่จะทำลายการบำเพ็ญจิตภาวนา ท่านเจริญ

^{๒๗} ธนาภิต, เอตทัคคะผู้เป็นเลิศด้านต่างๆในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๕๖-๑๕๗.

^{๒๘} คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลียงเชียง, วิชา อนุพุทธประวัติ ๘๐ องค์ ฉบับมาตรฐาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๓๕), หน้า ๒๐๘.

กรรมฐานและบำเพ็ญเพียรภาวนาเพียง ๗ วันก็ได้บรรลุอรหัตต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ ถึงแม้ว่าพระพากุลเถระจะออกบวชในวัยชราแล้วก็ตามท่านยังถือธุดงค์ตัวอย่างเคร่งครัด ๒ ข้อคือ ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรและถือการนั่งเป็นวัตร แม้ว่าร่างกายของท่านจะแก่ชราแล้วก็ตาม ท่านยังถือการนั่งเป็นวัตร ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่ทำได้ยากยิ่งข้อหนึ่งในธุดงค์วัตรทั้ง ๑๓ ข้อ การนั่งอย่างเดียวเป็นเรื่องที่ทำได้ยากยิ่งแม้แต่พระหนุ่มๆเองยังพากันทำไม่ได้ก็มี แต่ท่านมีความเพียรพยายามและความตั้งใจอย่างมากจึงสามารถปฏิบัติได้

๓.๒.๒ พระสุภูติเถระ

๑) ประวัติ

พระสุภูติเถระ เอตทัคคะในด้านอรณวิหารธรรม (เจริญฌานประกอบด้วยเมตตา) และทักษิณียบุคคล (ผู้ควรรับทักษิณาทาน) เกิดในวรรณะแพศย์เป็นบุตรของสุนนเศรษฐี แห่งกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล^{๒๙} เนื่องจากท่านเป็นผู้มีลักษณะดี ผิวพรรณผ่องใสสะอาดสวยงาม จึงได้มีกนิชนามว่า สุภูติ อันมีความหมายว่า ผู้เกิดดีแล้ว ผู้มีความรู้เรื่อง บิดาของท่านคือน้องชายของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ซึ่งเป็นผู้สร้างพระเชตวันมหาวิหาร ณ กรุงสาวัตถี ถวายพระบรมศาสดาและเหล่าภิกษุสงฆ์ ซึ่งในเวลาต่อมาได้รับยกย่องให้เป็นเอตทัคคะฝ่ายอุบาสก ในด้านผู้เป็นทายก (เป็นเลิศในทางถวายทาน) ในวันที่ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีผู้เป็นลุงจัดฉลองพระเชตวันมหาวิหาร ได้กราบทูลอาราธนาพระผู้มีพระภาคพร้อมเหล่าภิกษุสงฆ์มาฉันภัตตาหาร สุภูติมาณพได้มาร่วมงานด้วย เมื่อได้เห็นพระฉัพพรรณรังสีที่เปล่งออกจากพระวรกายขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสวยงามเรืองรองไปทั่วบริเวณ จึงเกิดความศรัทธาเลื่อมใสและหลังจากฟังพระธรรมเทศนาอนุโมทนาทาน สุภูติมาณพบังเกิดความเลื่อมใสมากยิ่งขึ้นจึงกราบทูลขอบวช^{๓๐}

ฉัพพรรณรังสี ๖^{๓๑} คือ รังสี ๖ประการซึ่งเปล่งออกจากพระวรกายของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้แก่

- ๑) นิล รังสีที่มีสีเขียวเหมือนดอกอัญชัน
- ๒) ปิต รังสีที่มีสีเหลืองเหมือนหรีดตาลพอง (สีแดงส้มปนสีเหลือง)
- ๓) โลหิต รังสีที่มีสีแดงหรือเหมือนสีตะวันอ่อน
- ๔) โอทาท รังสีที่มีสีขาวหรือสีเหมือนแผ่นเงิน

^{๒๙} คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเสียง, นักรธรรมชั้นโท รวมทุกวิชา, หน้า ๔๔๑.

^{๓๐} คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เสียงเสียง, วิชา อนุพุทธประวัติ ๘๐ องค์ ฉบับมาตรฐาน, หน้า ๑๗๒.

^{๓๑} ภัทรวรรณ วันทนชัยสุข, ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร :

๕) มัญชุ รัศมีที่มีสีเหมือนดอกช่อหรือหงอนไก่ หรือสีเหมือนหงสบาท คือ สีแดงปนเหลืองเหมือนสีของเท้าหงส์

๖) ประภัสสร รัศมีที่มีสีเลื่อมพรายเหมือนแก้วผลึก

๒) วิธีการปฏิบัติธุดงค์

เมื่อบวชแล้วพระสุภูติได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมศึกษาพระวินัยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎกจนเชี่ยวชาญ หลังจากเรียนกรรมฐานจากพระบรมศาสดาแล้วจึงปลีกออกไปหาสถานที่อันสงัดเพื่อบำเพ็ญสมณธรรมเจริญวิปัสสนากรรมฐานอยู่ในป่า และในเวลาไม่นานนักก็บรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระอรหันต์สิ้นอาสวกิเลส พระสุภูติเถระได้รับการกล่าวขานว่าเป็นผู้ที่ประกอบด้วยเมตตา (อณวิหารธรรม) ปกติท่านมักจะเข้าฌานสมาบัติเพื่อแสวงหาความสุขอันเกิดจากการสิ้นกิเลส แม้แต่ขณะบิณฑบาตท่านก็แผ่เมตตาให้แก่ผู้ตักบาตรถวายอย่างทั่วถึง ท่านจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ควรแก่การรับทักษิณาทานหรือการให้ของทำบุญ ทำทาน (ทักษิณียบุคคล) เมื่อท่านจาริกท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่างๆ เผยแผ่พระธรรมของพระผู้มีพระภาคมาถึงแคว้นมคธ อันมีกษัตริย์ผู้ปกครองแคว้นคือพระเจ้าพิมพิสารซึ่งได้ประกาศพระองค์เป็นอุบาสกยึดถือพระรัตนตรัย คือ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ คือเป็นที่พึ่งที่ระลึกไปตลอดชีวิต อีกทั้งเป็นผู้สร้างพระเวฬุวันมหาวิหาร อันเป็นวัดแห่งแรกในทางพระพุทธศาสนาถวายพระบรมศาสดาและพระภิกษุสงฆ์ เมื่อพระเจ้าพิมพิสารได้ทราบถึงวัตรปฏิบัติอันประกอบด้วยเมตตาของพระสุภูติเถระ จึงอาราธนาให้พระเถระจำพรรษา ณ แคว้นมคธ^{๓๒}

แต่เนื่องจากทรงมีพระราชภารกิจมากมาย ทำให้ลี้ภัยบรรดาข้าราชบริพารทั้งหลายจัดสถานที่พักถวาย ด้วยเหตุนี้พระสุภูติเถระจึงต้องพักอยู่กลางแจ้งและด้วยอำนาจคุณแห่งพระเถระจึงทำให้เกิดอากาศแปรปรวน ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เป็นเหตุให้ชาวนาชาวไร่ปลูกพืชผลไม่ได้ผลผลิตพากันเดือดร้อนไปทั่ว เมื่อความทราบถึงพระเนตรพระกรรณพระเจ้าพิมพิสารทรงพิจารณาว่าพระองค์ได้กระทำผิดใน ทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร ทั้งปวงหรือไม่ เมื่อทรงระลึกได้ว่ามิได้สร้างเสนาสนะถวาย พระสุภูติเถระจนทำให้เกิดอาเพศเหตุร้ายในพระราชอาณาจักรจึงทรงรับสั่งการให้เจ้าพนักงานสร้างกุฏิมุงบังด้วยใบไม้ถวายเป็นการเร่งด่วน จากนั้นจึงอาราธนาให้พระเถระเข้ามาอาศัยอยู่ในสถานที่จัดไว้เป็น การชั่วคราวในพรรษานั้น จึงเป็นเหตุให้ฝนเริ่มตกมาปรอยๆแต่ยังไม่เพียงพอแก่ความต้องการของประชาชน^{๓๓} พระสุภูติเถระผู้ประกอบด้วยเมตตาที่มีความประสงค์จะสงเคราะห์แก่ชนทั้งหลาย จึงกล่าวรำพึงว่า “ดูกรฝน ภูมิของเราชุ่มฉ่ำแล้ว มีเครื่องป้องกันอันสบาย

^{๓๒} ธนาภิต, เอตทัคคะผู้เป็นเลิศด้านต่างๆในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๖๙-๑๗๐.

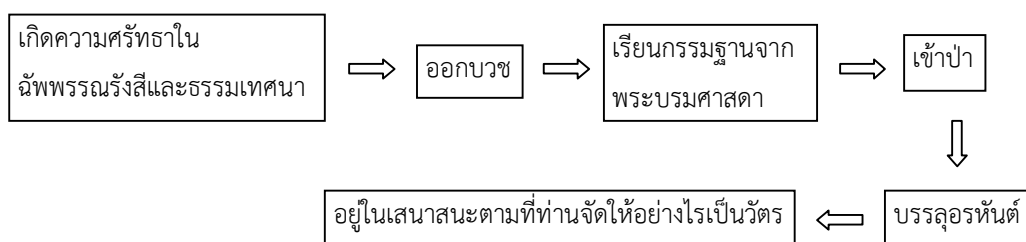
^{๓๓} พระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กल्याณธมฺโม), เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา,

มิดชิดดี ท่านจงตกลงมาตามสะดวกเถิด จิตของเราตั้งมั่นดีแล้ว หลุดพ้นแล้วจากกิเลสทั้งปวงเราเป็นผู้มีความเพียรอยู่ เชิญตกลงมาเถิด^{๓๔}

เมื่อกล่าวธรรมกถาจบฝนตกลงมาจนเพียงพอแก่ความต้องการของประชาชน ทำให้สามารถเพาะปลูกพืชไร่นำมาทำนาได้ผลดีเหมือนเช่นเดิมความเดือดร้อนทุกข์ยากทั้งปวงก็หายไป พระสุฤติเถระมหาสาวกเป็นกำลังสำคัญผู้หนึ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาช่วยแบ่งเบาภาระองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระธรรมเสนาบดีทั้งสอง อีกทั้งจากวัตรปฏิบัติของท่านดังกล่าวมาแล้วข้างต้น จึงได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดา ว่ามีความเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านอภิญญาธรรม (เจริญญาณประกอบด้วยเมตตา) และทักษิณียบุคคล (เป็นผู้ควรรับทักษิณาทาน) พระสุฤติเถระท่านเป็นพระเถระที่มีผิวพรรณผ่องใสสะอาดสวยงาม ในครั้งเมื่อท่านยังเป็นฆราวาสท่านเกิดความเลื่อมใสในฉัพพรรณรังสีที่ออกจากพระวรกายของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงขอบวชกับพระองค์ เมื่อบวชแล้วท่านได้เรียนกรรมฐานจากพระพุทธเจ้าแล้วหลีกเข้าป่าไป เพื่อไปปฏิบัติกรรมฐานอย่างจริงจัง จนในที่สุดก็บรรลุอรหัตตสันนิสส การที่ท่านสามารถบรรลุอรหัตตได้นั้นเกิดจากการที่ท่านได้เข้าไปบำเพ็ญสมณธรรมในป่า ซึ่งโดยปกติป่าจะเป็นสถานที่อันสงบ สงัด เหมาะสมเป็นอย่างมากแก่การเจริญกรรมฐานและการบำเพ็ญภาวนา

แผนภาพแสดงการปฏิบัติธุดงค์ตรสองข้อของพระสุฤติเถระ

แผนภาพที่ ๓.๕ การปฏิบัติธุดงค์ตรของพระสุฤติเถระ

พระสุฤติเถระเป็นพระที่ประกอบด้วยเมตตา ควรแก่การรับทักษิณาทาน ครั้งเมื่อท่านจาริกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนถึงแคว้นมคธ พระเจ้าพิมพิสารทรงนิมนต์ให้พระเถระจำพรรษาที่เมืองนี้ แต่ไม่มีการสร้างที่พักถวายเพราะพระองค์ทรงลืมนั้น พระสุฤติเถระจึงต้องพักอยู่กลางแจ้ง เป็นเหตุให้เกิดฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ประชาชนชาวเมืองเดือดร้อนกันไปทั่ว จนทราบถึงพระเจ้าพิมพิสาร จึงทรงพิจารณาว่าพระองค์ได้กระทำผิดอะไร แล้วจึงทราบว่าคุณไม่ได้สร้างเสนาสนะถวายพระสุฤติเถระจนทำให้เกิดอาเพศเหตุร้ายในบ้านเมืองของตน จึงรับสั่งการให้เจ้าพนักงานสร้างกุฏิมุงบังด้วยใบไม้ถวายเป็นการเร่งด่วน จากนั้นจึงอาราธนาให้พระเถระเข้ามาอาศัยอยู่ในสถานที่จัดไว้ให้ จากนั้น

^{๓๔} ชู. เถร. (ไทย) ๒๖/๑๓๘/๒๐๓.

ฝนจึงตกลงมาตามปกติ การที่ท่านไม่ไปบอกหรือไปขอแก่ประชชนชาวเมืองหรือแม้แต่ไปขอให้สร้างที่พักให้จากพระเจ้าพิมพิสาร นั้นหมายความว่า พระเถระท่านมีความพอใจในสถานที่เขาจัดไว้ให้ซึ่งก็คือ การถืออุตงค์ข้อการอยู่ในเสนาสนะแล้วแต่เขาจะจัดให้ไม่ว่าจะเลวหรือประณีตอย่างไรก็ยินดีไปตามนั้น และนอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าพระเถระท่านเป็นพระที่ไม่ชอบเบียดเบียนใคร เกรงใจบุคคลอื่น ไม่รบกวนบุคคลอื่น จึงเหมาะแล้วที่ท่านได้รับการยกย่องกล่าวขานว่าเป็น “พระเถระที่ประกอบไปด้วยความเมตตา”^{๓๕}

จากการศึกษาพระเถระที่ถืออุตงค์วัตร ๒ ข้อ คือ พระพากุลเถระและพระสุภูติเถระ ทำให้ทราบว่าพระเถระทั้งสององค์มีการถืออุตงค์วัตรเหมือนกันคือ ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรหลังจากที่ได้เรียนกรรมฐานจากพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว จึงปลีกตัวเข้าป่าไป เพื่อบำเพ็ญเพียรภาวนาและเจริญวิปัสสนากรรมฐาน การที่ท่านทั้งสองเลือกที่จะเข้าป่านั้นก็เพราะ ป่าเป็นสถานที่อันสงบ เงียบ สงัด ไม่มีสิ่งรบกวนจิตใจ ไม่มีสิ่งทำลายการเจริญภาวนา ทำให้จิตเกิดสมาธิได้เร็ว จนในที่สุดได้บรรลุอรหัตตในเวลานั้นรวดเร็ว ในส่วนของข้ออุตงค์ที่ท่านทั้งสองถือแตกต่างกันนั้นคือ พระพากุลเถระจะถือการนั่งเป็นวัตรอย่างเคร่งครัดถึงแม้ท่านจะแก่ชราก็ตาม ถือว่าตัวอย่างในการปฏิบัติอุตงค์ข้อนี้แก่พระหนุ่ม ให้เกิดความเพียรพยายามในการปฏิบัติอุตงค์ถือการนั่งเป็นวัตร ส่วนพระสุภูติเถระจะถือการอยู่ในเสนาสนะแล้วแต่เขาจะจัดให้ไม่ว่าจะเลวหรือประณีตอย่างไรก็ยินดีไปตามนั้น ท่านเป็นพระเถระที่มีความเมตตาสูงมาก ถึงแม้ท่านจะไม่มีที่พักท่านก็ไม่เรียกร้องหรือรบกวนใครให้มาสร้างที่พักให้ท่านพอใจในสิ่งที่ตนมีทำให้ท่านเป็นที่รักแก่คนทั่วไปจนได้รับว่าเป็นเอตทัคคะในด้านอรณวิหารธรรม (เจริญฌานประกอบด้วยเมตตา) และทักษิณียบุคคล (ผู้ควรรับทักษิณาทาน)

๓.๓ การปฏิบัติอุตงค์วัตรสามข้อ

พระมหาสาวกในครั้งพุทธกาลที่มีการปฏิบัติอุตงค์วัตรสามข้อมีเพียงองค์เดียว คือ พระมหากัสสปเถระ ซึ่งท่านได้ปฏิบัติถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร เทียวบิณฑบาตเป็นวัตรและการอยู่ป่าเป็นวัตร ซึ่งรายละเอียดของการถือปฏิบัติอุตงค์วัตรมีดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ พระมหากัสสปเถระ

๑) ประวัติ

พระมหากัสสปเถระ เอตทัคคะในด้านผู้ทรงอุตงค์ ท่านเป็นบุตรของกบิลพราหมณ์แห่งกัสสปโคตร ณ บ้านมหาติตตะ (หรือมหาติฏฐะ) แคว้นมคธ มีนามเดิมว่า ปิณฑลิมาณพ คน

^{๓๕} ธนากิต, เอตทัคคะผู้เป็นเลิศด้านต่างๆในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๗๐.

ทั้งหลายเรียกตามนามตระกูลว่า กัสสปะ^{๓๖} เมื่อปีปผลิมาณพเจริญวัย บิดาซึ่งเป็นพราหมณ์ผู้มีฐานะ ได้ส่งให้ศึกษาเล่าเรียนตามธรรมเนียมพราหมณ์ เนื่องจากท่านมีความเฉลียวฉลาดไม่นานก็จบ การศึกษาตั้งแต่อายุน้อย กบิลพราหมณ์จึงต้องการให้แต่งงานครองเรือน แต่ปีปผลิมาณพประสงค์ จะใช้ชีวิตอย่างสังตวิเวก ทั้งไม่ยินดีด้วยทรัพย์ของตระกูล แต่เมื่ออายุได้ ๒๐ ปี ปีปผลิมาณพได้ถูกรบเร้า จากบิดามารดาหนักเข้า จึงหาอุบายหลีกเลี่ยงโดยให้ช่างทองหล่อรูปหญิงสาวซึ่งมีความงดงามขึ้น มาแล้วบอกว่าจะยอมแต่งงานกับหญิงที่มีความงามเหมือนรูปหล่อนี้เท่านั้น

บิดามารดาของปีปผลิมาณพปรึกษากันว่าบุตรของเราเป็นผู้มีบุญ ย่อมสร้างบุญกุศลไว้กับ คู่ครองของตนมาตั้งแต่ในอดีตชาติเช่นกัน จึงให้พราหมณ์ ๘ คนนำรูปหล่อทองคำใส่ยานตระเวนไป สถานที่ต่างๆจนถึงท่าน้ำแห่ง กรุงสาคละ เมืองหลวงของ แคว้นมัททะ แม่นมของนางภัททกาปิลานี ธิดา วัย ๑๖ ปี ของพราหมณ์แห่งตระกูลโกลิยะ ขณะนางเดินมาอาบน้ำที่ท่า เห็นรูปหล่อทองคำเข้าใจว่า เป็นนางภัททกาปิลานีจึงกล่าวว่าแม่หัวดี๊โง่ โง่ออกมาเที่ยวเล่นตามลำพัง แล้วใช้มือตีแก้มทำนอง หยอกเย้า พราหมณ์ทั้ง ๘ มีความยินดีสอบถามจนทราบจากแม่นมว่ามีหญิงที่มีรูปร่างหน้าตาเหมือน รูปหล่อทองคำจริง แต่ความงามของนางภัททกาปิลานียิ่งเหนือกว่าด้วยซ้ำ อีกทั้งมีชาติตระกูลและ ฐานะเสมอกันกับปีปผลิมาณพจึงมอบรูปหล่อทองคำไว้เป็นบรรณาการ^{๓๗}

เมื่อไม่อาจบ่ายเบี่ยงได้ปีปผลิมาณพจึงต้องเข้าพิธีอาวาทมงคลกับนางภัททกาปิลานีซึ่งนาง เองก็ไม่พอใจฝักใฝ่ในโลกีย์วิสัยเช่นกัน แต่ไม่อาจขัดความประสงค์ของโกลิยะพราหมณ์ผู้เป็นบิดาและ บรรดาญาติผู้ใหญ่ได้ ทั้งสองจึงเป็นสามีภรรยากันแต่เพียงในนาม มิได้ข้องเกี่ยวกันในทางกามคุณ ครั้น บิดามารดาของทั้งสองฝ่ายสิ้นชีวิตแล้ว ทรัพย์สมบัติของทั้งสองตระกูลก็ถูกรวมเข้าด้วยกันเป็นจำนวน มหาศาล ซึ่งย่อมรวมทั้งภาระหน้าที่ในกิจการงานทั้งปวง ตลอดจนบรรดาบริวารและสัตว์เลี้ยง ทั้งหลาย เมื่อคนเหล่านั้นทำงานในไร่นา อุปกรณ์เครื่องมือหว่านไถ ย่อมพลัดไปถูกสัตว์เล็กสัตว์น้อย เช่น ไส้เดือน เป็นต้น เสียชีวิต แม้นยามตากถ่วงไว้หากนกกา มาจิกกินหนอนและแมลงทั้งหลาย บาบ ดังกล่าวมาเหล่านี้น่อมตกมาถึงผู้เป็นเจ้าของแม้จะไม่ได้ลงมือทำเองหรือไม่ได้ตั้งใจให้เป็นเช่นนั้นก็ตาม สองสามีภรรยาจึงปรึกษารื้อกันว่าเหตุใดต้องมานั่งคอยรับบาปกรรมที่คนอื่นกระทำเพื่อตน ควร สละการครองเรือนยกทรัพย์สมบัติทั้งหลายให้แก่ญาติ บริวารและคนยากจน แล้วออกบวชหาหนทาง หลุดพ้นจากวิภวสังสารอันเป็นปกติวิสัยที่มีใจฝักใฝ่มาแต่เดิม

ปีปผลิมาณพและนางภัททกาปิลานีปลงผมครองผ้ากาสาวพัสตร์ อธิษฐานเพศบรรพชิต บวชอุทิศต่อพระอรหันต์ในโลกแล้วเดินทางร่วมกันจนถึงทางสองแพร่งจึงแยกกัน โดยปีปผลิไปทางขวา

^{๓๖} ฌณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเสียง, **นักรรณชั้นโท รวมทุกวิชา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๔๗), หน้า ๓๗๑.

^{๓๗} พระครูกล้วยานลิตวิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กฤษณธมโม), **เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**, หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

ส่วน นางภัททกาปิลาณีไปทางซ้าย และไปบวชในสำนักปริพาชก เนื่องจากในสมัยนั้นพระบรมศาสดายังมิได้มีพุทธานุญาตให้สตรีบวชในพระพุทธศาสนา ภายหลังจึงมาบวชเป็นภิกษุณีอยู่ในสำนักของพระนางมหาปชาบดีโคตมี เจริญวิปัสสนากรรมฐานด้วยความไม่ประมาท จนได้บรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระอรหันต์^{๓๗๘}

ฝ่ายปิณฑลิมาณพเมื่อได้พบกับพระบรมศาสดาประทับ ณ ร่มไม้ พุทฺธตนิโครธ (ต้นไทร) ว่างกรงราชคฤห์ กับเมืองนาถนันทอันเป็นเมืองเล็กๆในแคว้นมคธ เกิดความเลื่อมใสในท่วงท่าแห่งพระจริยวัตร มั่นใจว่าพระองค์ต้องเป็นพระอรหันต์อย่างแน่นอน จึงน้อมกายกราบถวายบังคมแทบพระบาททูลขออุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา พระผู้มีพระภาคทรงให้อุปสมบทโดยประทานโอวาทปฎิคคหุปสัมปทา หรือ โอวาท ๓ ดังนี้^{๓๗๙}

๑) กัสสปะ เธอพึงศึกษาว่า เราจะมีผลความละอายและความเกรงในภิกษุทั้งหลายทั้งที่เป็นพระเถระผู้เฒ่า ผู้มีพรรษาปานกลางและผู้บวชใหม่

๒) กัสสปะ เธอพึงศึกษาว่า เราจะพึงในธรรมทั้งหลายอันประกอบด้วยกุศล และพิจารณาเนื้อความแห่งธรรมนั้น โดยความตั้งใจและเคารพ

๓) กัสสปะ เธอพึงศึกษาว่า เราจะมีสติในกาย (กายคตาสติ) คือพิจารณากายเป็นอารมณ์ โดยสม่ำเสมอ ได้แก่ การใช้สติพิจารณากายให้เห็นตามสภาพที่มีส่วนประกอบ ซึ่งล้วนเป็นของไม่สะอาด ไม่งาม น่ารังเกียจ ทำให้เกิดความรู้เท่าทัน ไม่หลงใหลมัวเมา

การบวชด้วยวิธีนี้พระบรมศาสดาทรงอนุญาตแก่พระมหากัสสปะเพียงรูปเดียวเท่านั้น พระกัสสปะตั้งใจกระทำความเพียรหลังจากอุปสมบทได้ ๘ วันก็บรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระอรหันต์ เนื่องจากพระสาวกในสมัยพุทธกาลมีนามว่ากัสสปะหลายองค์ จึงเรียกนามว่า พระมหากัสสปะเถระ เพราะเป็นพระผู้ใหญ่มีอายุมากที่สุด พระมหากัสสปะเถระได้รับการอบรมสั่งสอนพระภิกษุและพุทธบริษัทอื่นๆ จนมีภิกษุเป็นบริวารจำนวนมาก ท่านเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติถือ รุดงค์ ๓ อย่างเคร่งครัด

๒) วิธีการปฏิบัติรุดงค์วัตร

รุดงค์ คือ องค์คุณเครื่องขัดเกลาหรือกำจัดกิเลส ชื่อข้อปฏิบัติประเภทวัตรที่ผู้สมครใจจะพึงสมาทานประพฤติได้ เพื่อใช้เป็นอุบายในการขัดเกลากิเลส ช่วยส่งเสริมความมักน้อยและสันโดษ เป็นต้น มี ๔ หมวด รวม ๑๓ ข้อ ได้แก่

หมวดที่ ๑ จีวรปฏิสังยุตต์ คือ หมวดเกี่ยวกับจีวร ได้แก่

๑) ปังสุกุลิกังคะ ถือใช้แต่ผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ได้แก่ การใช้แต่ผ้าบังสุกุล คือผ้าที่เขาทิ้งแล้ว ผ้าห่อคลุมศพ ไม่รับศฤหบดีจีวร คือ ผ้าที่ชาวบ้านถวาย

^{๓๗๘} ธนากิต, เหตุที่คณะผู้เป็นเลิศด้านต่างๆในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๒๒-๑๒๓.

^{๓๗๙} ธรรมบรรณาการ, พระมหากัสสปเถระ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นนทบุรี : มติชนปากเกร็ด, ๒๕๕๑), หน้า ๓๐.

๒) เตจิวริกังคะ ใช้ผ้าเพียงสามผืนเป็นวัตร ได้แก่ ผ้าไตรจีวร คือ สบง (ผ้านุ่ง) จีวร (ผ้าห่มคลุม) และสังฆาฏิ (ผ้าห่มซ้อนนอก)

หมวดที่ ๒ ปิณฑปาตปฏิสังยุตต์ คือ หมวดเกี่ยวกับบิณฑบาต ได้แก่

๓) ปิณฑปาตีกังคะ เทียบบิณฑบาตรเป็นประจำเป็นวัตร งตติเรกลาภ ได้แก่ ลาภที่เกินกว่ากำหนด คือ ลาภที่ไม่ได้มาจากการบิณฑบาต เช่น มีผู้มาถวายหรือนิมนต์ไปรับ

๔) สปะทานจาริกังคะ บิณฑบาตตามลำดับบ้านเป็นวัตร ได้แก่ การรับตามลำดับบ้านตามแถวเดียวกันไม่รับข้ามบ้านข้ามแถว ไม่เที่ยวบิณฑบาตไปที่โน่นที่นี่ตามใจชอบ

๕) เอกาสนิกังคะ ฉน์มือเดียวเป็นวัตร ได้แก่ การนั่งฉน์ ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร ฉน์วันละมือเดียว เมื่อลูกลูกจากที่แล้วไม่ฉน์อีก

๖) ปัตตปิณฑิกังคะ ฉน์เฉพาะในบาตรเป็นวัตร ไม่ใช่ภาชนะใส่อาหารเกิด ๑ อย่าง คือใช้เพียงบาตรเท่านั้น

๗) ชลุปัจฉากัตติกังคะ ลงมือฉน์แล้วไม่ยอมรับเพิ่มเป็นวัตร เมื่อฉน์แล้วไม่รับอาหารที่เขานำมาถวายอีก

หมวดที่ ๓ เสนาสนปฏิสังยุตต์ คือ หมวดเกี่ยวกับเสนาสนะ (ที่อยู่อาศัย) ได้แก่

๘) อารัญญิกังคะ ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร อยู่ห่างบ้านอย่างน้อย ๕๐๐ ชั่วธนูหรือ ๒๕ เส้น

๙) รุกขมุลิกังคะ ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร งตการอยู่ในที่มุงบัง

๑๐) อัปโภกาสิกังคะ ถือการอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร งตที่มุงบังและโคนไม้

๑๑) โสสานิกังคะ ถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร ไม่อยู่ในสถานที่อื่นใดที่มีใช้ป่าช้า

๑๒) ยถาสันถติกังคะ ถือการอยู่ในที่แล้วแต่เขาจัดให้เป็นวัตร ไม่เลือกเสนาสนะตามความพอใจ

หมวดที่ ๔ วิริยปฏิสังยุตต์ คือ หมวดเกี่ยวกับความเพียร ได้แก่

๑๓) เนสัชชิกังคะ ถือการนั่งเป็นวัตร อยู่เดียวเพียงอิริยาบถ ๓ คือ ยืน เดิน นั่ง ยกเว้นการนอน^{๔๐}

ชุดังควัตรเหล่านี้ พระพุทธองค์ทรงมีพุทธประสงค์เพื่อให้ใช้เป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจอันเป็นสิ่งเศร้าหมองที่หมักต้องอยู่ในจิต เป็นเหตุให้คิดหมกมุ่นในเรื่องกามคุณทั้งหลาย กลายเป็นคนมีจิตใจแคบ มักมากเห็นแก่ตัว แต่เมื่อใดได้ปฏิบัติในชุดังควัตรแล้วกิเลสอาสวะทั้งหลายย่อมเบาบางลง เป็นคนมักน้อย สันโดษ ไม่มักมากด้วยลาภสักการะ ไม่เห็นแก่ความสุขอันเกิดจากกามคุณทั้งหลาย ชุดังควัตรเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องปฏิบัติทั้งหมด ๑๓ ข้อ ผู้ใดมีความสามารถความพอใจที่จะปฏิบัติในข้อใด ก็สมათานเฉพาะข้อนั้น หรือสมათานมากกว่าหนึ่งข้อก็ได้ตามความสมัครใจ

^{๔๐} คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเสียง, ธรรมวิภาค หนังสือนักธรรมชั้นโท ฉบับมาตรฐาน บุรณการชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : เสียงเสียง, ๒๕๕๐), หน้า ๓๔๐.

พระมหาหัสสปเถระ ถือ ธุดงค์ ๓ ข้อ เกร่งครัด ได้แก่^{๔๑}

ข้อ ๑ ใช้แต่ผ้าบังสุกุลเป็นวัตร

ข้อ ๓ ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร และ

ข้อ ๘ ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามพระมหาหัสสปเถระว่า เธอเล็งเห็นประโยชน์อะไรจึงอยู่ป่าเป็นวัตร ทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร เป็นผู้มักน้อยเป็นวัตร เป็นผู้สันโดษเป็นวัตร เป็นผู้สงัดจากหมู่เป็นวัตร เป็นผู้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่เป็นวัตร เป็นผู้ปรารภความเพียรและกล่าวสรรเสริญคุณแห่งการปรารภความเพียร ดังนี้ พระมหาหัสสปะ กราบทูล ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เล็งเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ จึงอยู่ป่าเป็นวัตร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตรสืบกาลนาน ฯลฯ เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ... ทรงไตรจีวรเป็นวัตร ... มีความปรารภความเพียร ... เป็นผู้สันโดษ ... เป็นผู้สงัดจากหมู่ เป็นผู้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่ เป็นผู้ปรารภความเพียร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความปรารภความเพียร เล็งเห็นการอยู่เป็นสุขในทิวทัศน์ธรรม และอนุเคราะห์ประชุมชนในภายหลังว่า ทำไฉน ประชุมชนในภายหลังฟังถึงทิวทัศน์คุณคิดว่า ได้ยินว่า พระพุทธเจ้าและพระสาวกผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้า ที่ได้มีมาแล้ว ท่านเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตรและกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความอยู่ป่าเป็นวัตรสืบกาลนาน ฯลฯ”^{๔๒}

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัส ว่า

“ติละ ติละ กัสสป ได้ยินว่า เธอปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ดูกรกัสสป เพราะเหตุนี้แล เธอจงทรงผ้าป่าบังสุกุลอันไม่น่าห่วงห่ม จงเที่ยวบิณฑบาตและจงอยู่ในป่าเถิด ฉะนั้น ฯ”^{๔๓}

ท่านจึงได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดา ว่ามีความเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านผู้ทรงธุดงค์และสรรเสริญคุณแห่งธุดงค์ พระมหาหัสสปเถระยังได้รับยกย่องในด้านอื่นๆอีกหลายประการ เช่น ครั้งหนึ่งท่านติดตามพระผู้มีพระภาคซึ่งเสด็จไปประทับ ณ รมไม้ต้นหนึ่ง พระเถระได้พบสังฆาฏิ

^{๔๑} ธรรมสภา, อสัทธิมหาเถรสมาคม ๘๐ พระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรม, ม.ป.ป.), หน้า ๑๐๕.

^{๔๒} ส.นิ (ไทย) ๑๖/๔๘๐-๔๘๑/๒๒๕-๒๒๖.

^{๔๓} ส.นิ (ไทย) ๑๖/๔๘๒/๒๒๖.

ของท่านเป็น ๔ ชั้น แล้วปูลง และถวายสังฆาฏิแด่พระผู้มีพระภาค โดยรับเอาสังฆาฏิของพระพุทธองค์ ซึ่งเก่าคร่ำคร่ามาใช้แทน^{๔๔} พระบรมศาสดาทรงตรัสยกย่องพระมหากัสสปเถระใน ๔ สถาน คือ

๑) มีธรรมเป็นเครื่องอยู่เสมอด้วยตถาคต (พระบรมศาสดาทรงให้พระมหากัสสปเถระเปลี่ยนผ้าสังฆาฏิกับพระองค์ เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นปรากฏแก่พุทธสาวกทั้งหลาย ว่าท่านเป็นผู้มีธรรมเสมอด้วยพระองค์) เป็นผู้มักน้อย สันโดษ ควรที่ภิกษุทั้งหลายพึงถือเป็นแบบอย่าง

๒) มีความประพฤติตนเป็นคนใหม่อยู่เสมอ ไม่ค่นองกาย วาจา และใจ ในสกุลเป็นนิตย์ คือ เมื่ออยู่ในสกุลใดก็ไม่ข้องอยู่ในสกุลนั้นๆ (จนสนิทสนม) ตั้งจิตเป็นกลางว่า “ผู้ใคร่ลาภจะได้ลาภ ผู้ใคร่บุญจะได้บุญ ตนได้ลาภแล้วมีจิตเป็นฉันทใด ผู้อื่นก็มีใจเป็นฉันทนั้น”

๓) มีจิตประกอบด้วยเมตตา กรุณา ในการแสดงธรรมแก่ผู้อื่น

๔) ทรงสอนภิกษุให้ประพฤติปฏิบัติชอบ โดยยกพระมหากัสสปเถระขึ้นเป็นแบบอย่าง^{๔๕}

ในช่วงพุทธกาล คือ ขณะที่พระบรมศาสดายังดำรงพระชนม์ชีพ ประวัติของพระมหากัสสปเถระไม่ค่อยโดดเด่นนัก เนื่องจากท่านถือธุดงค์อยู่ป่าเป็นวัตร และเป็นผู้มักน้อย สันโดษ หลังจากท้องคพระสัพพัญญุตบัณฑิตปริณิพพานแล้ว คณะสงฆ์โดยการนำของพระมหากัสสปเถระได้กระทำการสังคายนาพระไตรปิฎก ในวันอัฐมีบูชา หรือวันถวายพระเพลิงพระพุทธรูปที่สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ มกุฏพันธเจดีย์ ภายในกรุงกุสินารา แคว้นมัลละ ตรงกับวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ ในเบื้องต้นไม่สามารถจุดไฟให้ติดได้ พระอนุรุธเถระจึงทูลแก่บรรดามัลละกษัตริย์ทั้งหลายว่า เหล่าเทวดาประสงค์จะให้รื้อพระมหากัสสปเถระพร้อมภิกษุสงฆ์ผู้เป็นศิษย์อีก ๕๐๐ องค์ที่กำลังเร่งเดินทางมาจากปาวานคร และเมื่อพระเถระมาถึงและทำการสักการะแล้วพลันเกิดเพลิงทิพย์ลุกขึ้นเองเป็นที่น่าอัศจรรย์

ในบั้นปลายชีวิตพระมหากัสสปเถระ เมื่อทำหน้าที่เป็นประธานในการทำปฐมสังคายนาแล้ว ได้พักอยู่ ณ พระเวฬุวันมหาวิหาร กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ดำรงอายุอยู่ถึง ๑๒๐ ปี เมื่อตรวจดูอายุขัยเห็นว่าอีกเพียงวันเดียวจะถึงกาลแห่งการละสังขาร จึงเรียกประชุมภิกษุผู้เป็นศิษย์และให้โอวาทเป็นครั้งสุดท้ายสั่งสอนให้ภิกษุผู้ยังเป็นปุถุชนมิให้เสียใจกับการจากไปของท่าน แต่จงเร่งบำเพ็ญความเพียรด้วยความไม่ประมาทเพื่อให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์สำเร็จอรหัตผล จากนั้นจึงเข้าไปถวายพระพรลาพระเจ้าอชาตศัตรู (ครองราชย์แคว้นมคธต่อจากพระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระราชบิดา) จากนั้นได้นำเหล่าภิกษุสงฆ์ไปยังภูเขากุกกุสัมปัตตบรรพต แสดงอิทธิปาฏิหาริย์และให้โอวาทแก่พุทธ

^{๔๔} คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลียงเชียง, วิชา อนุพุทธประวัติ ๘๐ องค์ ฉบับมาตรฐาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๓๕), หน้า ๕๔.

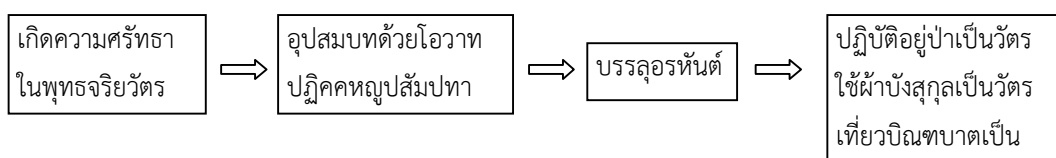
^{๔๕} ธนากิต, เอตทัคคะผู้เป็นเลิศด้านต่างๆในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒๕-๑๒๖.

บริษัท แล้วอธิฐานจิตขอให้ภูเขาทุกภูมิล้อมป่าตะ (หมู่เขา ๓ ลูก) มารวมกันเป็นลูกเดียว ซึ่งในภูเขาทั้ง ๓ ลูกนั้นมีภูเขาเวภารบรรพตสถานที่ทำปฐมสังคายนาธรรมอยู่ด้วย จากนั้นจะละสังขารสู่นิพพาน ณ ที่นั้น

มีเกร็ดประวัติเล่าเพิ่มเติมไว้ว่า พระมหากัสสปเถระยังอธิฐานขอให้สรีระของท่านยังคงสภาพเดิมไม่สูญสลายจนกระทั่งถึงยุคแห่งพระศาสนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่จะมาตรัสรู้ในอนาคต คือ พระศรีอาริย์เมตไตร ซึ่งพระองค์เสด็จนำหมู่ภิกษุสงฆ์สาวกมายังภูเขาทุกภูมิล้อมป่าตะบรรพต ยกสรีระของ พระมหากัสสปเถระวางบนพระหัตถ์ขวาชูขึ้นประกาศสรรเสริญคุณของพระเถระแล้ว เติโชนาตุก็จะเกิดขึ้นเผาสรีระของท่านบนฝ่าพระหัตถ์ของพระศรีอาริย์เมตไตรพุทธเจ้าพระองค์นั้น^{๔๖}

แผนภาพแสดงการปฏิบัติธุดงค์สามข้อของพระมหากัสสปเถระ

แผนภาพที่ ๓.๖ การปฏิบัติธุดงค์ของพระมหากัสสปเถระ

พระมหากัสสปเถระออกบวชเนื่องจากมีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธจริยวัตรของพระบรมศาสดา อุปสมบทโดยการประทานโอวาท ๓ ซึ่งการบวชแบบนี้จะมีเฉพาะบวชให้พระมหากัสสปเถระเท่านั้น ท่านบวชได้เพียง ๘ วันก็บรรลอรหันต์ พระมหากัสสปเถระท่านถือธุดงค์สามข้ออย่างเคร่งครัดคือ ใช้แต่ผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร และถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ทำเป็นแบบอย่างให้กับพระภิกษุสงฆ์ถึงแม้ท่านจะบรรลอรหันต์แล้วก็ตาม

จากการศึกษาประวัติของพระมหากัสสปเถระ ทำให้ทราบว่า การถือธุดงค์ทั้ง ๓ ข้อของท่านอย่างเคร่งครัด ซึ่งทำให้ผู้ที่ถือธุดงค์มีความเป็นผู้สันโดษ ไม่มักมาก อยู่อย่างเรียบง่าย ก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็นทั้งภิกษุและคฤหัสถ์ การปฏิบัติเช่นนี้ถือได้ว่าเป็นแบบอย่างของผู้ที่ประพฤติดีปฏิบัติชอบ เป็นการสั่งสอนด้วยการปฏิบัติ ซึ่งมีผลมากกว่าการพูด

๓.๔ การปฏิบัติธุดงค์สิบสามข้อ

จากที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาประวัติพระมหาสาวกในสมัยครั้งพุทธกาลมีพระมหาสาวกที่ปฏิบัติธุดงค์ทั้งสิบสามข้ออยู่ ๒ องค์ คือ พระอุปเสนเถระและพระปุนณมนตานินบุตรเถระ

^{๔๖} ธนาภิต, เอตทัคคะผู้เป็นเลิศด้านต่างๆในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๒๖.

๓.๔.๑ พระอุปเสนเถระ

๑) ประวัติ

ท่านเป็นเอตทัคคะในด้านผู้นำซึ่งความเลื่อมใสของหมู่ชนทุกชั้น เป็นบุตรพราหมณ์ วังคันตะ และนางสารีพราหมณ์ แห่งบ้านอุปติสสคาม เมืองนาลันทา ใกล้กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ อันมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นกษัตริย์ปกครอง ท่านมีนามเดิมว่า อุปเสนะ เป็นน้องชายของ พระสารีบุตรเถระ เอตทัคคะในทางผู้เลิศด้วยปัญญา และพระจุนทเถระ (ไม่ได้เป็นเอตทัคคะ) กับเป็นพี่ชายของ พระเวตขทิวณียเถระ เอตทัคคะในทางอยู่ป่า^{๔๗} เมื่อเจริญวัยขึ้น อุปเสนมาณพ ได้ศึกษาจนจบวิชา ไตรเพท ตามลัทธินิยมของพราหมณ์หรือพระเวททั้ง ๓ ตามลัทธิของพราหมณ์ และถือว่าเป็นคัมภีร์ ศักดิ์สิทธิ์สูงสุดของพราหมณ์ คัมภีร์พระเวททั้ง ๓ นั้น ได้แก่

- ๑) ฤคเวท (อิรูปเวท) เป็นบทสวดสรรเสริญเทพเจ้าทั้งปวง
- ๒) ยชุรเวท (ยชุพเวท) ประกอบด้วยมนต์ อันเป็นบทสวดอันนอบน้อมในพิธีบูชาผู้ต่างๆ
- ๓) สามเวท ประมวลบทเพลงขับ สำหรับสวดหรือร้อง เป็นทำนองในพิธีบูชาผู้

เมื่อพระสารีบุตรเถระผู้เป็นพี่ชายออกบวชอุปเสนมาณพซึ่งมีจิตใจแน่วแน่ไปในการบรรพชา อยู่แล้ว ครั้นเข้าเฝ้าพระบรมศาสดาและได้ฟังธรรมเทศนา เกิดความศรัทธาเลื่อมใสมากยิ่งขึ้น จึงกราบทูลขอบวช พระพุทธองค์ประทานอนุเคราะห์ให้ตามความประสงค์^{๔๘} พระอุปเสนะนอกจากปฏิบัติ ศาสนกิจตามหน้าที่แล้ว ยังตั้งตนเป็นอุปัชฌาย์บวชให้แก่กุลบุตรผู้มีความศรัทธาทั้งหลาย ทั้งที่ตัวท่านเองก็เพ่งบวชได้เพียง ๑ พรรษาและไม่ได้บรรลุผลใดๆ คือยังอยู่ในขั้นปุถุชน ทั้งนี้เพราะท่านเห็นว่าหากมีหมู่ภิกษุสงฆ์มากขึ้นจะสามารถทำให้พระพุทธานุศาสนายังเจริญรุ่งเรือง แต่เมื่อพระบรมศาสดาทราบได้ทรงตำหนิอย่างรุนแรง เนื่องจากพระอุปเสนเองก็ยังต้องอาศัยผู้อื่นอบรมสั่งสอนแนะนำอยู่ เหตุใดจึงตั้งตนเป็นผู้อบรมสั่งสอนเสียเอง^{๔๙} พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงติเตียนว่า

“การกระทำของเธอนั้น ไม่เหมาะ ไม่สม ไม่ควร ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ไม่ควรทำ เธอยังเป็นผู้อื่นผู้อื่นพึงโอวาทอนุศาสน์อยู่ โฉนจึงสำคัญตนเพื่อโอวาทอนุศาสน์ผู้อื่นเล่า เธอเวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมาก ซึ่งมีความพัวพันด้วยหมู่เรวเรวเกินนัก การกระทำของเธอนั้น ไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส หรือเพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว ... ครั้นแล้วทรงทำธรรมิกถา รับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุมิพรรษาหย่อน ๑๐ ไม่พึงให้อุปสมบท

^{๔๗} คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, วิชา อนุพุทธประวัติ ๘๐ องค์ ฉบับมาตรฐาน, หน้า ๑๙๗.

^{๔๘} พระครูกล้วยานสถิตวิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กัลยาณธมโม), เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๙.

^{๔๙} คณาจารย์สำนักพิมพ์เลี้ยงเชียง, นักรธรรมชั้นโท รวมทุกวิชา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๔๗), หน้า ๔๗๐.

รูปใดให้อุปสมบท ต้องอาบัติทุกกฏ เรานุญาตให้ภิกษุมีพรรษาได้ ๑๐ หรือมีพรรษาเกิน ๑๐ ให้อุปสมบท”^{๕๐}

พระอุปเสนะเมื่อได้รับคำดำหนิจากพระผู้มีพระภาค บังเกิดความสำนึกรู้สึกตัวและสลดใจ ในการกระทำของตนเอง ดำริว่าตัวท่านถูกดำหนิก็เพราะเรื่องสัทธิวิหาริก (ศิษย์ หรือผู้อยู่ด้วย เป็นคำเรียกผู้ที่ให้อุปสมบท ถ้าอุปสมบทต่ออุปัชฌาย์องค์ใด ก็เป็นสัทธิวิหาริกของอุปัชฌาย์องค์นั้น) ดังนั้นจะต้องประพฤติปฏิบัติตนให้ได้รับคำสรรเสริญยกย่องจากพระพุทธรองค์ในเรื่องเดียวกันนี้ให้จงได้ จากนั้นจึงกราบทูลลาองค์พระสัพพัญญู นำสัทธิวิหาริกคือเหล่าศิษย์ทั้งหลายกลับสู่ที่พัก นับแต่นั้นมาพระอุปเสนะก็ตั้งใจบำเพ็ญเพียรภาวนาเจริญวิปัสสนากรรมฐานไม่นานก็ได้บรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระอรหันต์หมดสิ้นอาสวกิเลส เป็นพระอเสขบุคคล (บุคคลผู้ไม่ต้องศึกษาหรือผู้จบการศึกษา) ในพระพุทธศาสนา และจากเหตุการณ์ที่ท่านตั้งตนเป็นพระอุปัชฌาย์ทั้งที่บวชได้เพียง ๑ พรรษานี้เอง เป็นเหตุให้พระบรมศาสดาทรงมีพุทธบัญญัติสิกขาบทเกี่ยวกับการที่ภิกษุจะเป็นอุปัชฌาย์จะต้องมีพรรษาตั้งแต่ ๑๐ พรรษาขึ้นไป

๒) วิธีการปฏิบัติธุดงค์วัตร

พระอุปเสนเถระ หรือบางตำราออกนามของท่านว่า พระอุปเสนวังคันตบุตรเถระ เป็นตัวอย่างของผู้ปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด เพราะท่านสมาทานธุดงค์วัตรครบทั้ง ๑๓ ข้อ และเมื่อบวชครบ ๑๐ พรรษาสามารถเป็นพระอุปัชฌาย์ได้ตามพุทธบัญญัติแล้ว ท่านทำหน้าที่อุปัชฌาย์ให้แก่กุลบุตรผู้มีศรัทธามากถึง ๕๐๐ รูป ทั้งนี้เนื่องจากท่านมาจากตระกูลใหญ่จึงเป็นที่นับถือของคนทั่วไปอยู่แล้วอีกทั้งท่านมีความสามารถในการแสดงธรรมอันเป็นเหตุที่นำไปสู่การปฏิบัติธุดงค์วัตรทั้ง ๑๓ ข้อตามท่าน ซึ่งปรากฏว่าพระภิกษุที่เป็นสัทธิวิหาริกหรือศิษย์ของท่านซึ่งมาจากหลายชาติตระกูลหลายหมู่เหล่า ต่างสมาทานธุดงค์วัตรกันทุกรูป สุดแต่ภิกษุรูปใดปรารถนาหรือมีความถนัดในข้อใดในจำนวน ๑๓ ข้อ ก็สมาทานเฉพาะในข้อนั้นๆ รูปละ ๑ หรือ ๒ หรือ ๓ ข้อ ตามศรัทธา^{๕๑}

สมัยหนึ่งขณะพระบรมศาสดาประทับ ณ พระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี แคว้นโกศล พระอุปเสนเถระได้พาสัทธิวิหาริกของท่านทั้ง ๕๐๐ รูป เข้าเฝ้ากราบทูลถวายบังคมพระพุทธรองค์ตรัสถามภิกษุทั้งหลายที่เป็นศิษย์พระเถระว่า เพราะเหตุใดจึงสมาทานธุดงค์ทุกรูป ได้รับคำตอบว่าเพราะมีความเคารพและศรัทธาในพระอุปัชฌาย์ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอนุโมทนา

“ดูกรอุปเสน บริษัทของเธอนี้น่าเลื่อมใสนักเธอแนะนำบริษัทอย่างไร ท่านพระอุปเสนวังคันตบุตรกราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า ผู้ใดขออุปสมบทต่อข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าบอกกะเขาอย่างนี้ว่า อ้าวโส ฉันทเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ถ้าท่าน

^{๕๐} วินย. มหา. (ไทย) ๔/๙๐/๘๒-๘๓.

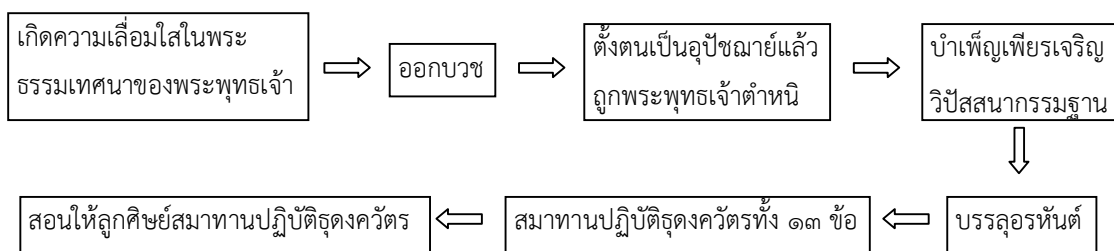
^{๕๑} ธนากิต, เหตุที่คณะผู้เป็นเลิศด้านต่างๆในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น,

จักถืออยู่ป่าเป็นวัตร ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตรบ้าง ฉันทักให้ท่านอุปสมบทตามประสงค์ ถ้าเขารับคำของข้าพระพุทธเจ้าๆจึงให้เขาอุปสมบท ถ้าเขาไม่รับคำของข้าพระพุทธเจ้าๆ ก็ไม่ให้เขาอุปสมบทภิกษุใดขอนิสัยต่อข้าพระพุทธเจ้าๆ บอกภิกษุนั้นน้อยว่า อ้าวโส เราเป็นผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ถ้าท่านจักถืออยู่ป่าเป็นวัตร ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตรบ้างได้ เราก็จักให้นิสัยแก่ท่านตามความประสงค์ ถ้าภิกษุนั้นรับคำของข้าพระพุทธเจ้าๆจึงจะให้นิสัย ถ้าภิกษุนั้นรับคำของข้าพระพุทธเจ้าไม่ได้ ข้าพระพุทธเจ้าก็ไม่ให้นิสัย ข้าพระพุทธเจ้านะนำบริษัทย่างนี้แล พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ดีแล้ว ดีแล้ว อุปเสน เธอแนะนำบริษัที่ได้ดีจริงๆ”^{๕๒}

พระอุปเสนเถระมหาสาวกเป็นกำลังสำคัญผู้หนึ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาช่วยแบ่งเบาภาระองค์พระสัพพัญญู และพระธรรมเสนาบดีทั้งสอง ประกอบกับเหล่าสหวิริยาริกของท่านซึ่งมาจากหลายชาติตระกูลหลายหมู่เหล่า ล้วนสมาทานธุดงค์วัตรตามพระอุปชฌาย์ ท่านจึงได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดา ว่ามีความเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านผู้นำมาซึ่งความเลื่อมใสของหมู่ชนทุกชั้น^{๕๓} พระอุปเสนนิพพานที่ป่าสีตะวัน เจื่อมเขาสัปปาสถิติกะ กรุงราชคฤห์ ท่านถูกงูกัดที่ป่า ขณะนั่งเย็บผ้าถุง ก่อนนิพพานท่านสนทนาธรรมกับพระสารีบุตรเถระ^{๕๔}

แผนภาพแสดงการปฏิบัติธุดงค์วัตรสิบสามข้อของพระอุปเสนเถระ

แผนภาพที่ ๓.๗ การปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระอุปเสนเถระ

สรุป พระอุปเสนเถระบวชเนื่องจากมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้า เมื่อบวชแล้วได้เพียง ๑ พรรษาตั้งตัวเป็นอุปัชฌาย์สั่งสอนพระบวชใหม่ พระศาสดาทรงทราบจึงติเตียนว่าไม่เหมาะสมทั้งที่ตัวเองยังเป็น พระปุถุชนอยู่ยังไม่ได้บรรลอรหัตต์ยังต้องให้บุคคลอื่นอบรมสั่งสอนอยู่ พระอุป

^{๕๒} วินย. มหาวิ. (ไทย) ๒/๙๒/๙๐.

^{๕๓} ธนากิต, เอตทัคคะผู้เป็นเลิศด้านต่างๆในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๖๕.

^{๕๔} ธรรมสภา, อลิติมหาเถระสาวก ๘๐ พระอรหัตต์, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรม, ม.ป.ป.),

เสนเถระเกิดความสลดใจในการกระทำของตน เมื่อท่านพรชาครบ ๑๐ ได้เป็นอุปัชฌาย์จึงได้ยึด
ธุดงค์วัตรเป็นหลักการสอนสัทธินิหาริกของท่านอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะข้อถืออยู่ป่าเป็นวัตร ถือ
บิณฑบาตเป็นวัตรและทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร พระอุปเสนเถระให้สัทธินิหาริกของท่านต้องปฏิบัติทุก
องค์ เป็นผลให้เหล่าลูกศิษย์ของท่านเป็นที่น่าเคารพเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็น

๓.๔.๒ พระปทุมมณีนันทานีบุตรเถระ

๑) ประวัติ

เอตทัคคะในด้านผู้เป็นพระธรรมกถึก (เป็นเลิศในทางแสดงธรรมฝ่ายภิกษุ) มีนามเดิมว่า
ปทุมณะ เกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล ณ หมู่บ้านพราหมณ์โพนวัดตุ ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ
มารดาของท่านคือ นางมณีนันทาพราหมณี ท่านจึงมีนามเรียกขานว่า ปทุมมณีนันทานีบุตร และมารดา
เป็นน้องสาวของ พระอัญญาโกณฑัญญเถระ ซึ่งมีศักดิ์เป็นลุงของท่าน เมื่อเห็นว่าปทุมมาณพมมี
สติปัญญาเฉลียวฉลาด ปฏิภาณไหวพริบดี พระอัญญาโกณฑัญญเถระซึ่งบวชเมื่อชราเห็นว่าควรนำผู้เป็น
หลานชายมาบวชเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา โดยพระปทุมมณีนันทานีบุตรอุปสมบทในพรรษาที่ ๒ นับแต่
พระบรมศาสดาทรงบรรลุประสูตธรรมสำเร็จเป็นสมเด็จพะสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๕๕}

เมื่อบวชแล้วพระปทุมมณีนันทานีบุตรได้ตั้งใจกระทำ โยนิโสมนสิการกรรมฐาน คือ พิจารณา
ในใจด้วยอุบายหรือกลวิธีอันแยบคายละเอียดถี่ถ้วน เพื่อให้เข้าถึงความจริงโดยสืบค้นหาเหตุผลไป
ตามลำดับจนถึงสิ่งที่ป็นต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบจนมองเห็นตัวสภาวะและความสัมพันธ์แห่ง
เหตุปัจจัย หรือตริตตรองให้รู้จักสิ่งที่ดีที่ชั่ว ยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นโดยอุบายที่ชอบ หลุดพ้นจากตัณหา
และอวิชชาทั้งปวง ท่านปฏิบัติธรรมตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนาด้วยความเพียรอย่างไม่ลดละ ไม่นานก็ได้บรรลุดรรมขั้นสูงสำเร็จเป็นพระอรหันต์

๒) วิธีการปฏิบัติธุดงค์วัตร

พระปทุมมณีนันทานีบุตรเถระเป็นนักแสดงธรรมเทศนาฝีปากเอกจนเป็นที่เลื่องลือ ท่าน
สามารถอธิบายธรรมได้วิจิตรพิสดารไพเราะสมบูรณ์ด้วยอรรถและพยัญชนะ กล่าวคือ สมบูรณ์ทั้ง
เนื้อความและมีถ้อยคำที่ลึกซึ้งกินใจ อีกทั้งท่านเป็นผู้ที่ตั้งมั่นในคุณธรรม ๑๐ ประการ หรือ กถาวัตถุ
๑๐ ดังนี้^{๕๖}

กถาวัตถุ คือ เรื่องที่ควรพูด เรื่องที่ควรนำมาสนทนากันในหมู่ภิกษุ ได้แก่

๑) อับปิจจกถา เรื่องความมักน้อย ได้แก่ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย ไม่มักมาก
อยากเด่น

^{๕๕} คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, วิชา อนุพุทธประวัติ ๘๐ องค์ ฉบับมาตรฐาน,
(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๕.

^{๕๖} ธรรมสภา, อสัติมหาเถระสาวก ๘๐ พระอรหันต์, หน้า ๒๗๖-๒๗๗.

๒) สันตภูฏิกถา เรื่องความสันโดษ ได้แก่ ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสันโดษ ไม่ชอบการฟุ้งเพื่อปรนเปรอ

๓) ปวิเวกถา เรื่องความสงัด ได้แก่ ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสงัดภายในใจ

๔) อสังสัคคถา เรื่องความไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ได้แก่ ถ้อยคำที่ชักนำให้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ

๕) วิริยารัมภถา เรื่องการปรารภความเพียร ได้แก่ ถ้อยคำที่ชักนำให้มุ่งมั่นในการทำ ความเพียร

๖) สีลถา เรื่องศีล ได้แก่ ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งมั่นอยู่ในศีล

๗) สมาธิถา เรื่องสมาธิ ได้แก่ ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำจิตมั่น

๘) ปัญญาถา เรื่องปัญญา ได้แก่ ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา

๙) วิมุตติถา เรื่องความหลุดพ้น ได้แก่ ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์

๑๐) วิมุตติญาณทัสสนถา ทัศนะหรือความรู้ความเห็นในเรื่องภาวะที่หลุดพ้น ได้แก่ ถ้อยคำที่ชักนำให้สนใจและเข้าใจเรื่องความรู้ความเห็นในภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์

นอกจากจะประพจน์ปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในคุณธรรมทั้ง ๑๐ ประการ คือ มกน้อย สันโดษ ชอบความสงัด ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ปรารภความเพียร ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ (ความหลุดพ้น) และวิมุตติญาณทัสสนะ (ความรู้ในเรื่องความหลุดพ้น) พระปณณมานันตานุตรเถระยังใช้คุณธรรมเหล่านี้ในการอบรมสั่งสอนบริษัทบริวารของท่านด้วย พระอานนท์เถระเมื่อบวชใหม่ๆ ก็ได้ฟัง ถาว่าตุ ๑๐ ประการจากท่านจนสำเร็จเป็นพระโสดาบัน เมื่อพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระ ผู้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธองค์ได้ทราบถึงคุณธรรมอันประเสริฐจากบรรดาภิกษุผู้เป็นศิษย์พระปณณมานันตานุตรเถระซึ่งพากันกล่าวยกย่องสรรเสริญและพรรณนาคุณความดีของผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ในสถานที่ต่างๆ จึงมีความปรารถนาจะได้สนทนาธรรมด้วย จนวันหนึ่งเมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จมาประทับ ณ กรุงสาวัตถี แคว้นโกศล พระสารีบุตรเถระได้มีโอกาสพบกับพระปณณมานันตานุตรเถระ จึงได้สนทนาธรรมได้ถามเกี่ยวกับเรื่องวิสุทธิ ๗ ประการ ดังนี้^{๕๗}

วิสุทธิ ๗ ได้แก่ ความหมดจด ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปเป็นขั้นๆ เป็นธรรมที่ชำระสัตว์ให้บริสุทธิ์ ยังไตรสิกขา ให้บริบูรณ์เป็นขั้นๆ ไปโดยลำดับ จนบรรลุจุดมุ่งหมาย คือ นิพพาน วิสุทธิ ๗ นี้เป็นปัจจัยส่งต่อกันขึ้นไปตามลำดับ เพื่อบรรลุนิพพาน จุจรณ ๗ ผลัดส่งต่อกัน เพื่อให้บุคคลถึงที่หมายเป็นหลักธรรมที่ค่อนข้างลึกซึ้งกว้างขวาง แสดงนัยตามลำดับโดยย่อ ดังนี้^{๕๘}

^{๕๗} คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเสียง, *นักรธรรมชั้นโท รวมทศกวีชา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๔๗), หน้า ๔๐๑.

^{๕๘} คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเสียง, *ธรรมวิภาค หนังสือธรรมชั้นโท ฉบับมาตรฐาน บุรณาการชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร : เสียงเสียง, ๒๕๕๐), หน้า ๒๕๕-๒๖๐.

๑) สीलวิสุทธิ ความหมดจดแห่งศีล คือ รักษาศีลตามภูมิขั้นต้นของตนให้บริสุทธิ์ และให้เป็นไปเพื่อสมาธิ

๒) จิตตวิสุทธิ ความหมดจดแห่งจิต คือ ฝึกอบรมจิตจนบังเกิดสมาธิพอแก่การเป็นฐานแห่งวิปัสสนา

๓) ภูมิวิสุทธิ ความหมดจดแห่งทิวติ คือ ความรู้ความเข้าใจมองเห็นนามรูปตามสภาวะที่เป็นจริง เป็นเหตุขมความเข้าใจผิดว่าเป็นสัตว์ บุคคล เสียได้ เริ่มดำรงในภูมิแห่งความไม่หลงผิด

๔) กังขาวิตรณวิสุทธิ ความหมดจดแห่งญาณอันเป็นเครื่องข้ามพ้นความสงสัยเป็นความบริสุทธิ์ขั้นที่ทำให้กำจัดความสงสัยได้

๕) มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมดจดแห่งญาณที่เป็นเครื่องรู้เห็นว่า เป็นทางหรือมิใช่ทาง (แห่งการหลุดพ้น)

๖) ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมดจดแห่งญาณอันเป็นเครื่องรู้เห็นทางปฏิบัติหรือทางดำเนินไปสู่การหลุดพ้น

๗) ญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมดจดแห่งญาณทัสสนะ คือ ความรู้ในอริยมรรค ๔ หรือ มรรคญาณ (ทางดำเนินเพื่อบรรลुสู่การหลุดพ้น)

สิกขา ๓ หรือ ไตรสิกขา^{๕๙} สิกขา คือ ข้อที่ต้องศึกษา ๓ ประการ ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือ ฝึกหัดอบรมกาย วาจา ใจ และปัญญา ให้อย่างยิ่งขึ้นไป จนบรรลुจุดหมายสูงสุดคือพระนิพพาน ได้แก่

๑) อธิศีลสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรม ศีล เพื่อการปฏิบัติในการฝึกอบรมความประพฤติทางกาย วาจา ให้เข้มแข็งมั่นคงในคุณธรรม มีระเบียบวินัย สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสิ่งแวดล้อมต่างๆ ได้ด้วยดี เพื่อความเกื้อกูล ไม่เบียดเบียน เป็นฐานแห่งการฝึกอบรมจิตในข้อลำดับต่อไป

๒) อธิจิตตสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรม จิต เพื่อให้เกิดสมาธิอย่างสูง การฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคงในคุณธรรม เช่น ชันติ เมตตา กรุณา สดชื่น เบิกบาน เป็นสุข ผ่องใส เหมาะแก่การใช้ความคิดพิจารณา เป็นฐานแห่งการเจริญปัญญาในข้อลำดับต่อไป

๓) อธิปัญญาสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรม ปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง การฝึกอบรมปัญญาให้เข้มแข็งมั่นคงในคุณธรรม มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนจิตหลุดพ้นเป็นอิสระ ปราศจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง

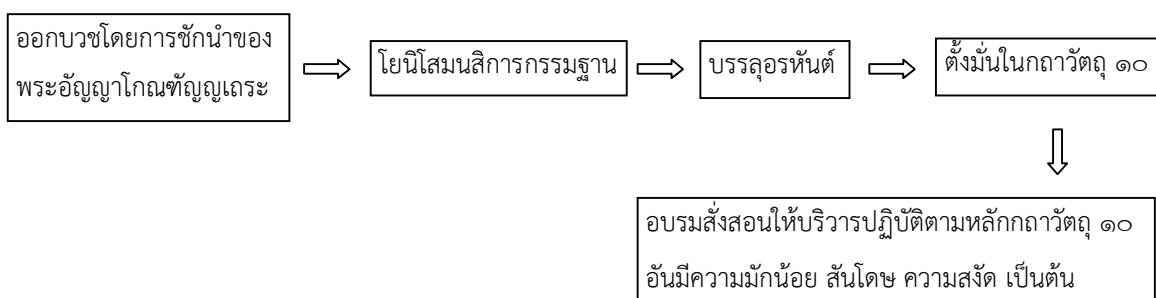
สิกขา ๓ หรือ ไตรสิกขา กล่าวโดยสรุปได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา หลังจากพระสารีบุตรเถระและพระปัญณณมณตานีบุตรเถระได้สนทนาธรรมในเรื่อง วิสุทธิ ๗ จบลง พระเถระทั้งสองต่างกล่าวอนุโมทนาคุณกถาของกันและกัน

^{๕๙} ธนากิต, เอตทัคคะผู้เป็นเลิศด้านต่างๆ ในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น,

พระปทุมมณีนันทานีบุตรเถระมหาสาวกเป็นกำลังสำคัญผู้หนึ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ช่วยแบ่งเบาภาระองค์พระสัพพัญญูและพระธรรมเสนาบดีทั้งสอง คือพระสารีบุตรเถระและพระโมคคัลลานะเถระ ท่านเป็นพุทธสาวกที่มีความรู้ทางพระพุทธศาสนาอย่างแตกฉาน เพราะได้รับคำแนะนำจากพระเถระทั้งหลาย โดยเฉพาะจากพระอัญญาโกณฑัญญะผู้เป็นลุง อีกทั้งได้ประพฤติตนเองเป็นแบบอย่างในกถาวัตถุ ๑๐ ซึ่งเป็นธรรมที่ท่านยึดถือและสั่งสอนให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม และเนื่องจากความสามารถในการแสดงธรรมเทศนาดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ท่านจึงได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาว่ามีความเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านผู้เป็นพระธรรมกถึก (ผู้แสดงธรรม) คู่กับ พระธรรมทินนาเถรี เอตทัคคะในด้านผู้เป็นพระธรรมกถึก ฝ่ายภิกษุณี

แผนภาพแสดงการปฏิบัติจุดควัตรสิบสามข้อของพระอุปเสนเถระ

แผนภาพที่ ๓.๘ การปฏิบัติจุดควัตรของพระอุปเสนเถระ

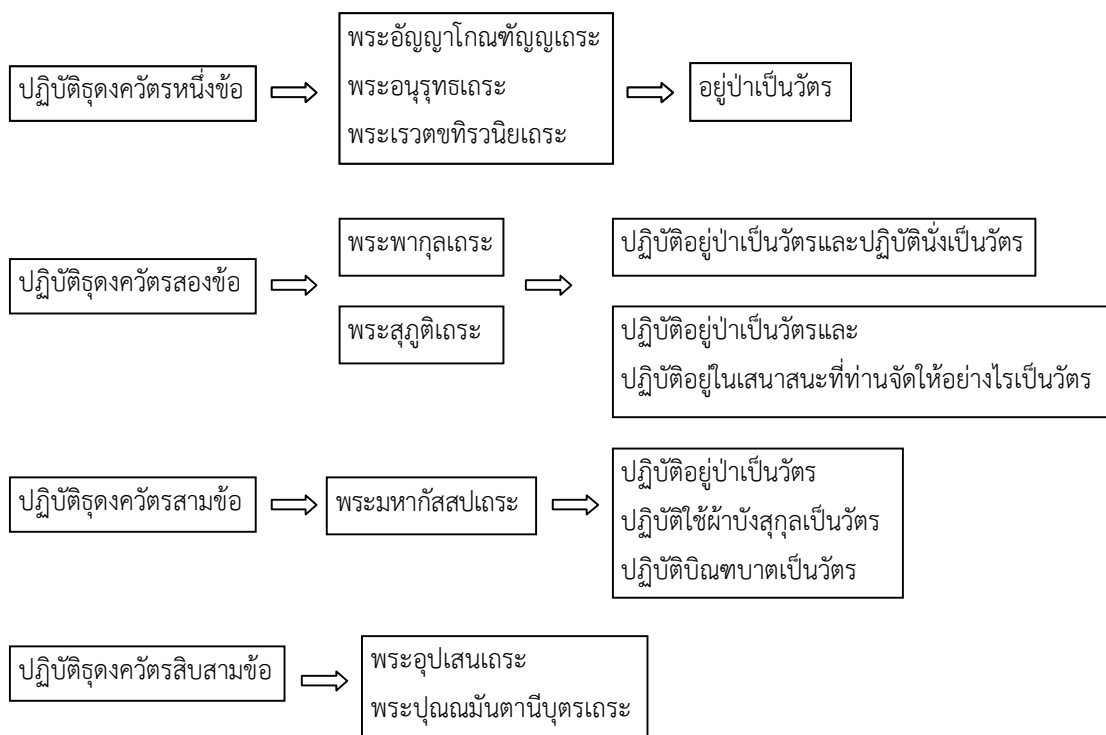

สรุป พระปทุมมณีนันทานีบุตรเถระเป็นหลานของพระอัญญาโกณฑัญญะ เมื่อบวชท่านตั้งใจกระทำ โยนิโสมนสิการกรรมฐาน คือ พิจารณาในใจด้วยอุบายหรือกลวิธีอันแยบคายละเอียดถี่ถ้วน เพื่อให้เข้าถึงความจริงจนในที่สุดบรรลुरुหันต์ พระปทุมมณีนันทานีบุตรเถระท่านเป็นพระเถระที่ตั้งมั่นในคุณธรรม ๑๐ ประการหรือกถาวัตถุ ๑๐ อันได้แก่ เรื่องความมกน้อย เรื่องความสันโดษ เรื่องความสัจ เรื่องความไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ เป็นต้น ซึ่งก็คือจุดประสงค์หลักของการปฏิบัติจุดควัตรนั่นเอง นอกจากท่านจะตั้งมั่นในตัวท่านเองแล้วท่านยังสั่งสอนให้ผู้อื่นปฏิบัติตามโดยเฉพาะศิษย์ของท่าน จนทำให้พระเถระเป็นนักแสดงและอธิบายธรรมได้วิจิตรพิสดารไพเราะสมบูรณ์ด้วยอรรถและพยัญชนะ

พระอุปเสนเถระและพระปทุมมณีนันทานีบุตรเถระทั้งสององค์เป็นพระเถระที่สอนเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติจุดควัตรทั้ง ๑๓ ข้อ ให้แก่สัทธิวิหาริกของตนและให้ปฏิบัติตาม โดยเฉพาะของพระอุปเสนเถระจะไม่ยอมบวชให้ถ้าไม่ยอมถือจุดควัตร ๓ ข้อนี้ได้แก่ ถืออยู่ป่าเป็นวัตร ถือบิณฑบาตเป็นวัตรและทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ถ้าใครยอมถือตามจึงจะบวชให้ ทำให้เหล่าลูกศิษย์ของท่านเป็นที่น่าเลื่อมใส เพราะเมื่อไปไหนมาไหนก็ไม่ต้องลำบากในเรื่องที่อยู่อาศัย อาหารการฉันและเรื่องบริหาร

ส่วนพระปทุมมณีนันทานีบุตรเถระนั้นท่านจะสอนให้ลูกศิษย์ของท่านเป็นพระที่มีความมกน้อย สันโดษ ชอบสงัด และไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ เป็นต้น ซึ่งก็คือจุดประสงค์ของการปฏิบัติธุดงค์วัตรนั่นเอง

แผนภาพแสดงการปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระสาวกในครั้งพุทธกาล
แผนภาพที่ ๓.๙ แสดงสรุปการปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระสาวกในครั้งพุทธกาล

๓.๕ บทสรุป

จากการศึกษาแนวทางการปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระพุทธรสาวกในสมัยครั้งพุทธกาล อันได้แก่ พระอัญญาโกณฑัญญะ พระอนรุทธเถระ พระเรวตขทิวรณียเถระ พระพากุลเถระ พระมหากัสสปเถระ พระสุภูติเถระ พระอุปเสนเถระและพระปทุมมณีนันทานีบุตรเถระ ทำให้ทราบว่าธุดงค์วัตรที่พุทธรสาวก สมัยครั้งพุทธกาลทรงถือปฏิบัตินั้น พระเถระแต่ละองค์ท่านจะถือธุดงค์วัตรตามจริตนิสัยและตาม สภาพแวดล้อมของท่านที่เอื้ออำนวย ซึ่งจะมีทั้งที่ถือธุดงค์เพียงหนึ่งข้อหรือสองข้อหรือสามข้อหรือทั้ง สิบสามข้อก็มี เช่น

ธุดงค์ข้อที่หนึ่งคือถือใช้แต่ผ้าบังสุกุลเป็นวัตร พระเถระที่ปฏิบัติได้แก่ พระมหากัสสปเถระ
 ธุดงค์ข้อที่สามคือเที่ยวบิณฑบาตเป็นประจำเป็นวัตร พระเถระที่ปฏิบัติได้แก่ พระ มหากัสสปเถระ

ธุดงค์ข้อที่แปดคือถือการอยู่ป่าเป็นวัตร พระเถระที่ปฏิบัติได้แก่ พระอัญญาโกณฑัญญะ

พระอนุรุธเถระ พระเวตขทิวรณียเถระ พระพากุลเถระ พระมหากัสสปเถระและพระสุภูติเถระ
 รุดงค์ข้อที่สิบสองคือถือการอยู่ในที่แล้วแต่เขาจัดให้เป็นวัตร ไม่เลือกเสนาสนะตามความ
 พอใจพระเถระที่ปฏิบัติได้แก่ พระสุภูติเถระ

รุดงค์ข้อที่สิบสามคือถือการนั่งเป็นวัตร พระเถระที่ปฏิบัติได้แก่ พระพากุลเถระ

ส่วนรุดงค์ข้อที่เหลือได้แก่ ใช้ผ้าเพียงสามผืนเป็นวัตร บิณฑบาตตามลำดับบ้านเป็นวัตร นั่ง
 ฉ้น ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร ฉ้นเฉพาะในบาตรเป็นวัตร ลงมือฉ้นแล้วไม่ยอมรับเพิ่มเป็นวัตร ถือการ
 อยู่โคนไม้เป็นวัตร ถือการอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร ถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร พระเถระที่ปฏิบัติได้แก่ พระ
 อุปเสนเถระ พระเถระองค์นี้ท่านจะถือรุดงค์วัตรทั้ง ๑๓ ข้อและขณะเดียวกันท่านจะสั่งสอนให้
 พระภิกษุที่อยู่ในความดูแลของท่านให้พากันสมาทานถือรุดงค์วัตร ๑๓ ไปด้วย

นอกจากนี้ยังมีพระเถระอีกหนึ่งองค์คือพระปุลณมณตานีบุตรเถระ ท่านจะปฏิบัติตนเป็นผู้
 มักน้อย สันโดษ ขอบสัจ และไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ เป็นต้น ซึ่งก็คือจุดประสงค์หลักของการปฏิบัติ
 รุดงค์วัตรทั้ง ๑๓ ข้อนั่นเองและขณะเดียวกันท่านยังอบรมสั่งสอนสัทธิวิหาริกของท่านให้เป็นผู้มัก
 น้อย สันโดษ ขอบสัจ และไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะอีกด้วย รุดงค์วัตรที่พระเถระในสมัยครั้งพุทธกาล
 ที่นิยมถือปฏิบัติกันมากที่สุดคือถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เพราะป่าเป็นสถานที่อันสงบเงียบ ไม่มีผู้คนที่
 เข้ามารบกวนทำให้ไม่มีเวลาในการเจริญกรรมฐานหรือปฏิบัติภาวนา ซึ่งการเข้าป่าของท่านพระสาวก
 ในครั้งพุทธกาลทั้งหลายจะพากันเข้าป่าหลังจากที่ได้เรียนกรรมฐานจากพระพุทธเจ้าหรือจากพระ
 อุปัชฌาย์อาจารย์